

МИКОЛА ЧЕБОТАРІВ.

НЕВДАЛА РЕГАБІЛІТАЦІЯ СУШКА - УБІЙНИКА

(З приводу книжки Романа Сушка:
„Хто вбив полковника Отмарштейна“)

Ч. 1.

ВИДАВНИЦТВО «ПРАВДА»

—
1933 р.

МИКОЛА ЧЕБОТАРІВ.

НЕВДАЛА РЕГАБІЛІТАЦІЯ СУШКА - УБІЙНИКА

(З приводу книжки Романа Сушка:
„Хто вбив полковника Отмарштейна“)

Ч. 1.

ВИДАВНИЦТВО «ПРАВДА».

—
1933 р.

ОД ВИДАВНИЦТВА.

Спершу мали ми на думці видати першим числом працю М. Чеботарова: «Моя відповідь Українській Військовій Організації» Ч. I. «Хто вбив полковника Юрія Отмарштейна?».

Обставини змусили нас цей початковий плян змінити.

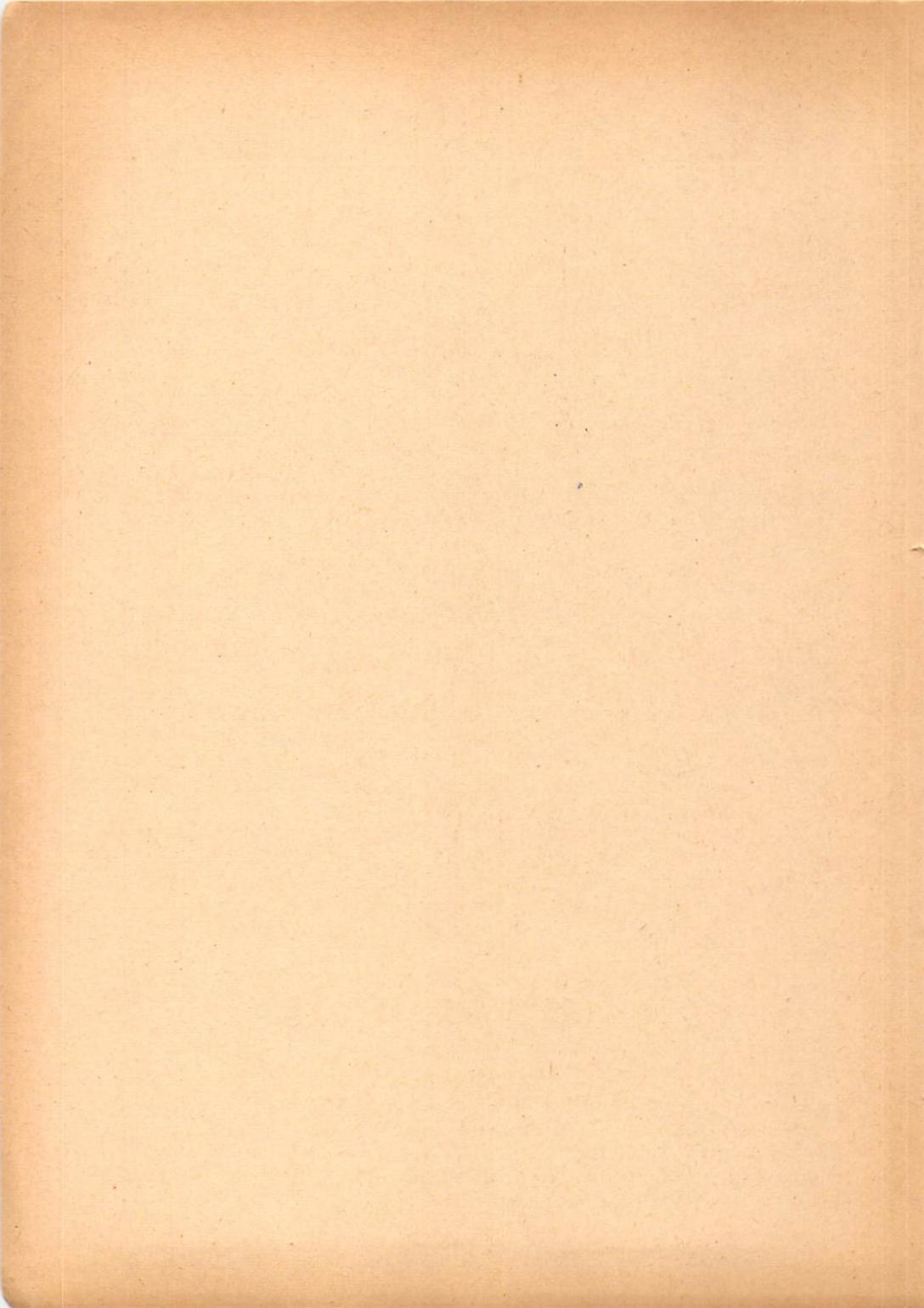
Вийшла книжка Р. Сушка: «Хто вбив полковника Отмарштейна?».

Ця книжка вимагала від нас негайної оцінки.

Тому першим числом виходить у нашому видавництві праця М. Чеботарова: «Невдала регабілітація Сушка - убійника».

Другим числом у недовгому часі видано буде згадану вище: «Моя відповідь Українській Військовій Організації»: — того ж самого автора.

Видавництво „ПРАВДА“.

Замість передмови.

Літом цього року появилася друкована в Празі книжка Романа Сушка під сенсаційним заголовком: «Хто вбив полковника Отмарштейна».

Цей «твір» Сушків має і свою історію і свою мету, яких необознайомленому зі справою читачеві не знайти в тексті самої книжки.

Історія її така.

Співробітник американського часопису «Народня Воля», Ярослав Чиж, розпочав у 1929-30. р. певну політичну акцію в Сполучених Державах Північної Америки проти Української Військової Організації, але не стільки проти організації, як такої, скільки проти національно-шкідливих методів і засобів її роботи в Галичині.

Вірна своїм розвідницько - донощицьким традиціям, Головна Команда УВО у відповідь на цю акцію п. Я. Чижа проголосила його в своєму органі, в «Сурмі», польським агентом. Інших, політичних аргументів проти політичного виступу п. Я. Чижа вона, очевидно, не мала...

А для того, щоб скомпромітувати перед українським загалом п. Я. Чижа, який перебуваючи в 1929 р. в Парижі, бачився там зо мною та одержав від мене декілько документальних інформацій, ця «команда» в тій самій статті в «Сурмі» нагромадила низку обвинувачень і проти мене—обвинувачень і тяжких і брехливих.

Одне з тих обвинувачень полягало в тому, що я був організатором за мордування полк. Ю. Отмарштейна.

Дізнавшись мало не через півтора роки після появи ч. 11/12. «Сурми» про ці обвинувачення, я звернувся до УВО з писаною пропозицією передати розгляд їх громадському судові честі. Одначе, УВО не тільки не пристала на цю мою вимогу, але й одмовилася прийняти мою заяву про той «честивий» суд. Тільки пізніше я зрозумів причини такого носту-

повання «команди» УВО. Аджеж «честиві» суди існують тільки для порядних людей, що мають ясне поняття про честь та вміють шанувати і свою, і чужу честь. І поступовання УВО свідчило лише про те, що моя пропозиція спрямована була на фальшиву адресу — на адресу безчесних людей.

Цей свій крок я мусів задокументувати перед свідомим українським суспільством. І тому я вдруге звернувся до команди УВО з цією самою пропозицією громадського суду, але цього разу **публічно**, оголосивши в українській пресі свій «Одвертий лист до Головної Команди УВО»¹⁾.

Одначе, а ні відгомін, що його цей мій лист знайшов в українській пресі, а ні заклики нейтральних, як супроти УВО, так і супроти мене — комбатантів²⁾ не в стані були зрушити «команду» з її мовчаного становища та вийти на поле «честивого» бою.

Українська Військова Організація, що вважає себе за найреволюційнішу та за національно - найконсеквентнішу, що навіть претендує на монопольний провід у нашій визвольній боротьбі, ганебно втікла від того суду, сказати б, дезертувала з поля чести. Їй легше було проковтнути «честиву» назву «злісного інсинуатора», а ніж стати перед чесним громадським судом, перед судом нації. А що суду, взагалі, а громадського суду особливо мають звичку і підставу боятися тільки люде, що мають заплямоване сумління, то і виявила от-та «команда» своєю мовчанкою в справі замордування Ю. Отмарштейна — бо ж перед громадським судом чести розгорнулася б саме і ця справа — своє морально - брудне обличчя.

Одначе, ця мовчанка не в стані була врятувати УВО від прикрих наслідків. Відмова від громадського суду помітно захитала довірря до неї серед широких кол нашого громадянства. Навіть в її власних лавах та серед споріднених з нею «націоналістів» почало зростати незадоволення. Отже, треба було рятувати свій, значно захитаний, моральний кредит.

Ще в минулому році вряди-годи одержував я з певних джерел відомості про те, що «команда» УВО силкувалася спонукати автора статті в «Сурмі» обґрунтувати всі свої обвинувачення проти мене в легальній пресі чи навіть у спеціальній публікації.

1) „Канадійський Фармер”, ч. 22, 1. червня 1932 р., стор. 7.

2) Відгомін знайшов мій лист в часописах: „Америка” (ч. 67, з 11. 6.32 р. („Січ”) ч. 12, з 15.6), „Канад. Фармер” (ч. 25, з 22.6), Українські Вісти” (ч. 24, з 15.6) та інших.

Минув сливе цілий рік від часу, коли одержав я ті інформації.

І от ми маємо тепер перед собою і анонімного автора статті в «Сурмі», і його книжечку.

Така дійсна історія появи Сушкового «твору».

Але й технічні, суто-зовнішні, ознаки книжки є такі характерні для істоти всіх панів з тієї «команди», що я мушу про них сказати кілька слів.

Книжка Сушкова вийшла «накладом автора»... Але друкувалося її в тій самісенькій друкарні, де друкується і провідний орган українських націоналістів, «Розбудова Нації».

Тим «накладом автора» малося на цілі затерти всякий зовнішній зв'язок і автора і його праці з УВО та ОУН, та не вистарчило розуму в тієї «команди» на те, щоб і друкарню для цього обрати іншу...

Та й пощо треба було так недокладно брехати? Навіщо здався отой фіговий листочок зайвої соромливості для такої сороміцької істоти, якою вже давно стала ота УВО? Аджеж уся українська вулиця гуде, що тую Сушкову книжечку видала ОУН та що розповсюджувати її буде теж вона!

Навіть і для пана Сушка було б далеко краще, коли б на обгортці книжечки стояло, напр.: «Накладом Організації Українських Націоналістів». Хиба фірма не добра? Чи, може, автор небезпечний?

А то дотепні люде — а в нас таких є чимало — почнуть говорити, що то пан Сушко той свій твір видав за ті гроші, що прилипли до його рук ще в 1919. році від «Стрілецького фонду».

Далеко своєріднішою, ніж історія повстання книжки, є мета її автора.

Що правда, Сушко силкується замордування Ю. Отмарштейна підсунути мені, начеб то організаторові того злочину. Але погляньте, як мало місця присвячує він у своїй книжці цьому обвинуваченню, які вбогі його докази. Він хоче, щоб йому повірили, він кличе померлих на свідків...

Ні, мета його твору, головню, не в тому, щоб довести, що то я, Чеботарів, спричинився до трагічної смерті полк. Ю. Отмарштейна.

Дійсна мета Сушкової книжки, полягає тільки в тому, щоб реабілітувати себе самого від обвинувачення в замордованню Ю. Отмарштейна, — обвинувачення, що тяжило на ньому всі ці довгі роки, починаючи від дня 3. травня 1922. року, коли знайдено було труп замордованого, й аж по день біжучий...

За видання цієї книжки українське громадянство має скласти щиру подяку, як її видавцеві, Українській Військовій Організації, так і її авторові, Сушкові.

По - перше, тому, що тим справу замордування Ю. Отмарштейна з увівських кавярень, шинків та підпілля, де так легко й безкарно можна було досі творити легенди, писати доноси та складати наклепи на чесних людей і в цей спосіб зводити легкодумів, а, особливо, нашу ідеалістичну молодь на політичні манівці — винесено тепер на легальний та публічний форум.

А, по - друге, і найбільше тому, що сам автор книжки вказує нам, де ми маємо шукати **доказової правди** в справі замордування полк. Ю. Отмарштейна, нашого славного товариша по зброї.

На стор. 37.. у невеличкій примітці Сушко пише:

«Цікавих відсилаю до актів Окружного Карного Суду в Каліші в справі скриптовбивства бл. п. Ю. В. Отмарштейна. Містять вони в собі найповнішу збірку даних про злочин і злочинця».

Дуже добра порада! Авторитетне джерело!

Але сама про себе і ця порада Сушкова заслуговує на увагу читачеву, бо надзвичайно яскраво характеризує його злочинну психологію.

В своїй книжці сам Сушко пише, що в справі вбивства Ю. Отмарштейна провадилося **два слідства**: українське — під керівництвом В. Дем'яненка та польське — під проводом д-ра Зальцберга.

Що правда, акти українського слідства в своїм змістом, здебільшого, ідентичні з актами польського, однак, й перші мають чималу вагу для висвітлення злочину, бо в них знаходимо зізнання свідків, яких не допитував слідчий польський, та деталі, яких немає в актах польського слідства.

Отже, повстає цікаве питання, чому ж Сушко не відсилав «цікавих» до актів обох тих слідств, чому він не відсилав читачів і до актів українського слідства.

Тут не може бути Сушкового недогляду, бо в Сушка на це був добрий розрахунок.

Не відсилав він «цікавих» до актів **українського** слідства тому, що кожен, хто серйозно поцікавився б справою цього злочину, міг би надзвичайно **легко і скоро** до тих актів дістатися, бо я їх маю — і одержав їх законним шляхом від нашого слідчого на припоручення Головного Отамана С. Петлюри ¹⁾ — і то маю в оригіналі.

¹⁾ Маю таке припоручення від Головного Отамана навіть на письмі, М. Ч.

А от відсилати читачів до польських актів Сушкові куди **безпечніше**, бо до тих актів, на його думку, нікому й ніколи не дістатися, хоч і як би мав він Отмарштейновим вбивством цікавитися.

Але бідолашний пан Сушко, цей ва-банк-грач, прорахувався.

На його нещастя я й ті акти добре знаю та, до всього, маю лиху думку тім своїм знанням, **як про самий злочин, так і про злочинця**¹⁾ поділитися з усіми цікавими в моїй великій праці, що вже друкується.

Тут же, на дальших сторінках, я маю на оці — за порадою Сушковою — тільки частинно використати акти польського слідства, щоби ними — часто власними словами Сушка-свідка — показати, чого варта книжечка Сушка — автора — ця невдала спроба убійникова реабілітуватися...

Наприкінці одна невеличка увага.

Книжка Сушкова є нечувана і нахабна брехня. Такого скоробрехи, як пан автор, ми — я певен того — досі ще не мали. Щоб виявити всю брехню авторову довелося б написати чималу книгу.

Це не становить завдання цієї моєї праці.

Її мета є далеко вузша. Вона має показати, як убійник Сушко, силкуючися реабілітуватися, своєю безкрайньою брехнею зраджує самого себе та, кінець кінцем, досягає діаметрально - протилежного.

І, справді, так брехати може тільки виконавець злочину, тільки убійник полковника Ю. Отмарштейна!

М. Чеботарів.

Варшава, 29. серпня 1933 р.

---

¹⁾ М. Чеботарів. Моя відповідь Українській Військовій Організації. Ч. 1. Хто вбив полковника Ю. Отмарштейна. Див. оповістки в „Ділі”, ч. 220, 233 і 247.

I. ЧОМУ УКРАЇНСЬКА СТАРШИНА ВВАЖАЛА РОМАНА СУШКА ЗА УБІЙНИКА ПОЛК. Ю. ОТМАРШТЕЙНА.

Розглядаючи різні «припущення» що до того, хто вбив полк. Ю. Отмарштейна, Сушко згадує на стор. 37. під числом IV. одне з тих припущень, що за Отмарштейнового убійника вважало його самого, тоб-то, Сушка.

В цьому місці своєї книжечки він пише:

«По похороні бл. п. Отмарштейна почув я від приятелів моїх, що ходить по табору «фама», що злочину допустився я сам».

Дійсно, така «фама» була настільки поширеною, що Сушко неодмінно мусів про неї дізнатися. І дізнався. Тільки не серед тих обставин, які він змальовує, а серед інших, дуже для нього неприємних та, навіть, образливих.

Коли жалібна процесія проводила тіло небіжчикове до кладовища, старшина **голосно та прилюдно**, впрост увічі йому самому, називала його убійником Отмарштейна. А Сушко, тільки низше схиливши свою голову, простував собі з тавром убійника на чолі далі¹⁾. Йому не треба було дізнаватися про це від своїх приятелів, бо він **сам почув** цю «фаму». Отже, сталося це не «п о п о х о р о н і», як бреше Сушко, а в д е н ь Ю. О т м а р ш т е й н о в о г о п о х о р о н у 7 т р а в н я.

А дізнавшись про це, Сушко, як чесний громадянин і офіцер, мусів би був потягнути отих смільчаків, що зважилися назвати його іменем Каїна, до відповідальности, коли не перед державним, так бодай перед «честивим», с т а р ш и н с ь к и м судом. Одначе, він того не зробив ні тоді, ні пізніше...

Чому? Відповідь більше, ніж ясна...

А, згадавши про цюю «фаму», Сушко далі подає, чим саме було те припущення мотивоване:

¹⁾ Зізнання свідка, пор. М. Власенка-Підгайного. Пол. ак. аркуш 104. стор. 1.

«Мотив? Мовляв, пімстився я за невдале повстання: за Базар. Докази?»

1. Я, начеб то з розмислом зтягнув Ю. В. ¹⁾ до табору.

2. Я навмисне виправив його через дротяний перелаз, а не через вихідну браму.

3. На мене, начеб то вказав, як на виконавця, поліцейний пес, бо гавкав на мене».

І, впевнений у недосяжності актів польського слідства, з погордою заявляє, що «вартість тих доказів не мені спростовувати», відсилаючи в примітці саме до цього місця — яка іронія! — всіх «цікавих» до тих польських актів, так, наче б то там має міститися вичерпливе спростовання тих «доказів».

А проте, як побачимо низше, ретельно силкується він спростовувати вартість не тільки цих, але й багатьох інших «доказів», що їх він, одначе, на цьому місці чомусь не згадав.

От-тож, вважаємо за потрібне, насамперед, поповнити число тих «доказів».

Українська таборова старшина, вважаючи Сушка за душогуба, обґрунтовувала це своє обвинувачення такими фактами:

1. Маючи повну змогу, як фактично найбільш впливовий старшина в щепіорнівському таборі, випровадити Ю. Отмарштейна з того табору до двірця Скальмержицького цілком легально, добувши для небіжчика перепустку, або ж в екіпажі українського коменданта табору, ген. М. Безручка, коли навіть і перепустка була не потрібна, — Сушко того не зробив.

2. Натомісць Сушко спонукав Отмарштейна вийти з табору потай та нелегально, через дірку в колючій огорожі табору.

3. Сушко пустив Отмарштейна, надзвичайно короткозорого, — самого та вночі — мандрувати до Скальмержицького двірця, тим часом, коли Отмарштейн не знав дороги до двірця, не мав у кого вночі про дорогу запитати, а дорога та була і довга, і дуже покручена.

4. В день, коли знайдено було Отмарштейнового трупа, Сушко разом із ген. Безручком занадто раптово та нелегально, навіть проти виразної заборони таборового комісара, Щепанського, вирядив свою дружину, п. Христину, до Львова.

5. Коли виявлено було злочин, Сушко дуже вже «ретельно» та квапливо заходився коло самотійного розслідування справи, силкуючися, одначе, на ділі обидва слідства, і укра-

¹⁾ Ю. В. Отмарштейна.

їнське і польське, спрямувати на фальшивий шлях, не спинаючися при тому навіть перед «симуляцією» та «фабрикацією» злочинцевих слідів.

6. Поліційний пес кинувся та несамавито почав гавкати тільки на Сушка.

7. Сушко не зважився протестувати, коли його прилюдно охрестили іменем убійника Отмарштейнового.

і 8. Сушко в тому ж році втік не тільки з табору, але й з Польщі.

Втік. Але «фама» та тінню лиховістною погналася за втікачем навіть за кордон... Якийсь час його бойкотувати навіть за кордоном, напр., у Празі.

А Сушко все мовчав, ніяк не реагуючи на ту «фаму».

І от тільки тепер, коли вже, здавалося, призабута справа замордування полковника Ю. Отмарштейна в звязку із статтею в «Сурмі» знову стала актуальною, коли Я. Чиж у своїй статті «Сурмі у відповідь» (Народня Воля, ч. ч. 27. та 28. 1931. р.) недвозначно поставив питання про близьку причетність Сушко-бу до злочину, то тільки тепер надумався Сушко скласти своє «свідощтво» в певній надії, що живі носії тієї «фами», до яких і я належав весь час, свідки подій і фактів за часів перебування Ю. Отмарштейнового в щепіорнівському таборі або померли, або ж призабули все, та що за життя Сушкового нікому не достатися до тих польських актів, на які він так небережно покликуються.

Коли уважно перечитати Сушкову книжку та порівняти з тим, що наводила українська таборова старшина проти Сушка, називаючи його убійником, так кожному читачеві стане ясно, що ця книжка Сушкова становить не вільне моральне «свідощтво», а вимущену пробу реабілітації, «спростування» тих «доказів» української старшини й багатьох інших, що всі разом зводилися до одним одного окреслення: «убійник Отмарштейна».

Переїдімо тепер до розгляду того, як Сушко тую свою реабілітацію скомпонував, та що нам про неї можуть сказати рекомендовані самим Сушком акти польського слідства.

II. СУШКОВА РЕГАБІЛІТАЦІЯ.

Для кожної чесної людини, що її збігом випадкових та нещасливих обставин поставлено у звязок із певним злочином та з тої причини запідозрено в його доконанню, реабілітація від того тяжкого запідозріння, загалом кажучи, є річчю досяжною, дарма що самий процес тієї реабілітації часом коштує чималої праці та великих моральних мук.

І для такої людини єдиним шляхом до повної реабілітації є правда і тільки правда.

Так було завжди, так є і так буде по вік-вічно.

Цілком інакші шляхи судилися справдешньому злочинцеві, що, рятуючи свою голову, змушений дбати про свою реабілітацію. Доконане ним лихе діло перекопало йому назавжди шлях чесної людини, шлях правди, і він мусять, ретельно затираючи свої сліди та силкуючися спрямувати весь розслід злочину на фальшиві шляхи, брехати, брехати — за психологічною інерцією та з панічного страху навіть там, де й непотрібно було б, брехати без усякого сорому та без краю.

Але для того, щоб брехати до цільно, щоб раз-по-раз брехати однаково, мусить злочинець мати, oprіч інших не-аби-яких здібностей, гострий розум та, насамперед геніяльну пам'ять.

І брак цих здібностей вже не одного, навіть понад-пересічного злочинця, що силкувався себе реабілітувати, приводив до в'язничної брами або до «двох стовпів з перекладною».

Сушко а ні такого гострого розуму, а ні такої пам'яті не посідає.

Сушко-це пересічний злочинець...

1. «Побратим».

Для того, щоб відхилити від себе навіть можливість підозріння в доконанню вбивства Ю. Отмарштейна та утворити атмосферу повного довіря до всіх своїх слів, Сушко в своїй книжці афішує себе не тільки, як приятеля, але й як побратима небіжчикового.

Справді. Побратим і убійник? Кому могла би впасти така дика думка, звісно коли б... коли б... це твердження Сушкове було згідне з правдою.

Що - правда, і на допитах у слідчого судді Сушко зізнавав у тому ж дусі. Але тоді він говорив тільки про приятелювання з Отмарштейном.

Тепер же, по одинадцяти роках, для більшого ефекту—до приятелювання він додає ще й побратимство.

Однак, і тоді, в 1922 р., і тепер, в 1933 р., Сушко свідомо збрехав.

В 1922. році і навіть вже наприкінці року 1921, між Отмарштейном та Сушком настало розходження, отже, й не могло вже бути між ними не то що побратимства, але навіть і приятелювання.

І саме в актах польського слідства, у зізнаннях двох свідків, сотн. І. Кузьменка-Титаренка¹⁾ та поручника В. Куценка²⁾, знаходимо ми обґрунтоване на фактах сконстатовання розходження, відчуження, навіть, розбрату по-між Отмарштейном та Сушком ще в 1921. році, а в зізнанню другого— докладно змаловано навіть о д н у з двох причин того розбрату, досі не в і д о м у нашому широкому загалові.

Тою першою причиною було ганебне дезертування «полковника» Сушка під час бою з більшовиками. Було це за листопадневого повстання 1921. р., де Сушко командував бригадою. Повстанча армія відступала. Сушкова бригада мала в ар'єргарді прикривати нашу армію від чернових. Покинувши свою бригаду, Сушко, старшина взагалі натури боягузливої, опинився поперед армії. Це було саме в бою під Б а з а р о м. Бригаду його (докладно в с. Малих - Міньковцях) знищили ворожі частини. Отмарштейнове обурення. Гострі докори на Сушкову адресу. Настав розбрат.

Що до другої причини, то про неї скажемо де-що пізніше.

Таким чином, під час Отмарштейнового перебування в щепіорнівському таборі між Сушком та Отмарштейном панували зимні та офіційні відносини, дуже далекі від приятелювання...

2. Отмарштейнів приїзд до щепіорнівського табору.

29. квітня вранці Отмарштейн приїхав до Каліша, власне до калішського табору (№ 10), щоб полагодити справу своєї службової димісії в Українському Генеральному Штабі. Спинився він у сотника М. Тобілевича, до якого він мав повне довіря.

По обіді Отмарштейн, разом з Тобілевичом, рушив до щепіорнівського табору, до якого вони вступили теж разом.

Ось як малює Сушко цей вступ Отмарштейнів до табору:

„Дня 29. квітня 1922 р. з'явився в таборі в Щипіорні Ю. В. Отмарштейн, у приватному одязі, перепроваджений нелегально, при допомозі чужої перепустки таборової, своїм приятелем із калішського табору, полк. Тобілевичем... Ю. В. Отмарштейн увійшов у табор на чужу легітимацію з калішського табору, яку зараз же полк. Тобілевич забрав назад. Отже, побут полк. Отмарштейна в таборі був нелегальний”¹⁾.

На підставі Сушкової рекомендації всім «цікавим» звертатися до актів польського слідства, можна було б думати, що

1) Допит сотн. І. Кузьменка-Титаренка 23. травня, Польські акти, аркуш 59, сторінка 2.

2) Допит пор. В. Куценка 13. липня. Акти, аркуш 126, ст. 1 і 2.

3) Стор. 9;

саме в тих актах вступ Отмарштейнів до табору змальовано так, як про те подано в Сушковій книжці.

Єдиною людиною, що досконало знала і, як свідок, зізнавала про те, як Отмарштейн вступив до щепіорнівського табору, був сотн. Тобілевич.

Ось що зізнав він у цій справі на допиті 14. травня:

„Провів я Отмарштейна через головний вхід. Отмарштейн показав солдатів, що стояв на варті, якийсь документ, і солдат впустив його без всяких перешкод в середину табору. Отмарштейн попросив провести його до ген. Безручка, що я і виконав. Увійшовши до помешкання Безручка, О. попросив почекати на нього, бо він скоро вийде, і ми підемо разом до полк. Сушка. Почекав на нього коло чверти години. Довідавшись, однак, що табір вже замикають, я, не дочекавшись виходу Отмарштейна, вийшов з табору та вернувся до табору № 10. З того часу живого Отмарштейна вже не бачив”¹⁾.

Більше в цій справі немає а ні одного слова в цілому томі актів польського слідства.

Акти слідства «спростували» Сушкову брехню!

Отмарштейн вступив до табору легально, бо мав при собі документа, що легітимував його право на вступ до табору.

З тим самим документом увійшов Отмарштейн і до калішського табору, коло 5. години вранці 29. квітня.

Чи, може, Сушко скаже знову, що й до калішського табору Отмарштейн увійшов з позиченою перепусткою? Але, де мав Отмарштейн ту перепустку позичити? Чи не у Варшаві, звідки Отмарштейн безпосередньо поїхав до Каліша?

Справді, Отмарштейн напевно дістав дозвіл на відвідини обох таборів у Варшаві, од Міністерства Внутрішніх Справ.

Огляд річей замордованого Отмарштейна, який перевела слідча влада, показав, що його персональні документи були в ідеальному порядку. Супроти «союзників» та уряду УНР він був льойяльною людиною. Отже, щоб здобути такого документа від Міністерства Внутрішніх Справ у Варшаві, не було абсолютно ніяких перешкод.

Що правда, оглядаючи слідчий суддя вбрання замордованого, того документу не знайшов

Але... пощо було Сушкові «ранком коло 6. години 3. травня нищпорити по кишенях замордованого, встромляти руку до верхньої кишені пла-

¹⁾ Акти, арк. 51, стор. 1.

ща Ю. В., витягати шкіряний гаманець», заглядати, які в ньому гроші¹⁾ і т. д.?

Коли б Сушко не нишпорив там, куди заглядати мав право тільки слідчий суддя, ми напевно мали б в актах слідства і того документа!

Сушко малює ті свої протизаконні вчинки, як зроблені ним в стані афекту.

Стан афекту? У Сушка? В убійника та злодія?...

Таким чином, перебування Отмарштейна в таборі, що-найменше 29. квітня, було цілком легальне.

Інша річ — перебування його там протягом 5. день, як те він спершу плянував. Таке порівняльно-довге перебування і треба і дуже легко було легалізувати²⁾.

Чому ж колеги Отмарштейнові, ген. Безручко та Сушко, не подбали про таку легалізацію?

У п. Безручка це могло трапитися через недбайливість.

В Сушка ж — тільки задля задуманого злочину!

3. Оселився в «побратима»?

Так само, як на допитах у слідчого, Сушко не оминав ніякої нагоди, щоб виставити себе приятелем Отмарштейна, раз-у-раз робить він це саме й у своїй книжці.

Розглядаючи питання, де оселився Отмарштейн в щепіорнівському таборі, він, щоб довести своє приятелювання з Отмарштейном, не спиняється перед новою брехню та на стор. 10. пише:

„Зявившись у мене полк. О. засягнув інформації про таборі „звичаї“, відвідав негаймо Начальника Групи інтернованих війск, ген. штабу ген.-хорунжого Марка Безручка, свого доброго приятеля, і замешкав у мене.”

А на стор. 11. поясняє він цей факт, oprіч іншого, так:

„Поминувши навіть наші дружні відносини, які на казували мені гостити в себе приятеля, з огляду на вигоду найкраще було Ю. В. замешкати у мене.”

В цих реченнях Сушкових нема ні одного слова правди.

Ми вже чули, від сотника М. Тобілевича, що Отмарштейн прийшов, насамперед, до Безручка, а вже по тому мав іти і дійсно пішов до Сушка.

¹⁾ Сушко. Хто і т. д. стор. 20.

²⁾ Якою легкою була ця легалізація, показує зізнання віце-комісара Тарновського. Пол. акти, аркуш 31, стор. 2.

Те саме визнавав і Безручко ¹⁾ на допиті у слідчого 9. травня і навіть сам Сушко ²⁾ на допиті 10. травня.

Але «замешкав» Отмарштейн не в помешканні Сушкового, а в сотника С. Гудвіла ³⁾.

Для того, щоб «спростувати» цю нову брехню Сушкову в його книжці, досить буде покликатися на слова самого Сушка з його зізнання 10. травня 1922, року.

Ось що говорить він про це слідчому судді:

„Між годинами 3. і 4. по полудні прийшов до мене ген. Безручко в супроводі Отмарштейна. Отмарштейн був дуже змучений подорожжю, скаржився на біль голови і, на пропозицію генерала, через кілька мінут разом зо мною і Безручком подався до бараку кап. Гудвіла, де улаштовано було для нього ночівлю. Я приніс для нього постіль.” ⁴⁾

Тут, у сотн. Гудвіла, жив Отмарштейн весь час свого перебування в щепіорнівському таборі. Про це знав увесь табор. І про це зізнавало чимало свідків, як от ген. Безручко ⁵⁾, сотн. Максим ⁶⁾ та інші.

Але Отмарштейн не тільки не мешкав, але й не міг мешкати в Сушка.

Місце колишніх приятельських відносин між Сушком та, як ми знаємо, Отмарштейном, заступив повний розбрат. Вже одне це змушувало Отмарштейна оселитися в якомусь не втралялому помешканні.

Далеко більшу роль при обранні нейтрального помешкання грала та мета, за для якої Отмарштейн приїхав до щепіорнівського табору. Він прибув до цього табору, як офіційна особа, як **слідчий** в справі пропажі «стрілецького фонду», тих двох мілійонів карбованців, яких Сушко, забравши від скарбника, **не повернув** до каси стрілецької ради. Він мав допитати Сушка, його дружину, Христину та інших, на кого Сушко покликався у своє виправдання. Отже, слідчий Отмарштейн не міг оселитися в Сушка — в того, кого фактично було обвинувачувано в покражі частини стрілецького фонду.

Але для чого треба було Сушкові так нахабно брехати?

А, головну, для того, щоб вигадати всю ту довжелезну товариську розмову з Отмарштейном, яка, ніби-то, відбулася саме в перший вечір дня Отмарштейнового приїзду, т. т. 29. квітня, ту розмову, в якій

¹⁾ Зізнання 9. 5. 1922 р. Пол. акти, аркуш 35, стор. 1 і 2. ²⁾ Пол. акти, арк. 39, ст. 2. ³⁾ Акти, арк. 53, стор. 1.

⁴⁾ Акти, арк. 39, ст. 2; ⁵⁾ Акти, арк. 35, стор. 1; ⁶⁾ Акти, арк. 68, сторона 1.

Отмарштейн ніби-то висловив Сушкові всі свої жалі й думки що до того Чеботарова, того розвідчика, контр-розвідчика і т. д.

Тієї розмови, змістові якої Сушко присвятив аж дві сторінки, 12. і 13. своєї книжки, не було і — читач повинен з цим згодитися — не могло бути 29. квітня: для такої розмови потрібні були години. А Отмарштейн того вечора 29. квітня пробув в помешканні Сушка, як усі свідки і, навіть, сам Сушко говорили, всього на всього тільки «кілько мінут».

4. Чого приїхав Отмарштейн до табору?

Чимало свідків, яких допитував польський слідчий суддя про мету Отмарштейнового приїзду до щепіорнівського табору, говорили, що Отмарштейн приїхав, ніби-то, для того, щоб спільно із Сушком та іншими стрілецькими старшинами списати спогади про історію другої дивізії корпусу січових стрільців, в якій небіжчик займав посаду начальника штабу, а Сушко — її командира.

Так зізнавали на допитах свідки: Тобілевич, Безручко, Максим та інші.

Тільки сам Сушко на допитах і в розмовах спочатку говорив інакше.

В розмові з віце-комісаром Тарновським в день, коли знайдено було трупа замордованого, а ні Безручко, а ні Сушко навіть одного слова не промовили про те, що Отмарштейн приїхав до табору «з метою попрощатися з колегами, бо мав намір виїхати до Румунії»¹⁾.

Навіть на допиті в таборовому комісаріяті 5. травня Сушко говорив про мету Отмарштейнового приїзду до Щепіорна інакше, ніж на пізніших допитах. А, власне, він заявив, що Отмарштейн приїхав до табору, щоб «закінчити розпочату разом зо мною працю під назвою: «Історія 6. укр. дивізії», а також попрощатися зі знайомими товаришами по зброї перед своїм від'їздом до Румунії...»²⁾.

І тільки пізніше Сушкові зізнання, сказати б, стабілізувалися на першій версії...

Можлива річ, що Отмарштейнове перебування в таборі було використано і для виготовлення мемуарів про минуле стрі-

1) Акти, арк. 32, стор. 1.

2) Акти, арк. 87, стор. 1.

лецтва. Можливо. Але головною метою Отмарштейнового приїзду був розслід пропажі, чи вірніше, покражі стрілецького фонду.

Але повіримо на хвилинку Сушкові, що Отмарштейн приїхав до табору писати історію 2. стрілецької дивізії.

Отже, перше питання, як писалося ту історію та хто брав участь у тій колективній праці?

„Писав огляд” — каже Сушко у своїй книжці — „власноручно сам Ю. В., під спільний диктат мій та поодиноких старшин, бувших С-С-ів, які тоді були в таборі. Пригадую зпоміж інших ген. Безручка, Андр. Домарадського, сот. Максима, сот. Сагайдачного, полк. Філіповича, пполк. Білодуба, здається, пполк. Яценка, сот. Гончаренка... Найбільше перебували при тій праці Домарадський та Максим”.¹⁾

«Пригадую»... каже Сушко. Здавалося б, добру пам'ять мусить мати Сушко, коли по одинадцяти роках так докладно пригадав прізвища людей, причетних до тієї праці.

Та вся біда Сушкова в тому, що за винятком одного, всі прізвища він не пригадав, а просто вигидав.

На допиті у слідчого 10. травня, отже, через тиждень після знайдення Отмарштейнового трупа, він категорично заявив слідчому, що в тій праці приймав участь тільки сотн. Максим, який — тільки він один! — на допиті у слідчого й ствердив цей факт²⁾.

Що ж до того, чи написав Отмарштейн ті стрілецькі спогади в таборі в Щепіорні, то тут допомогти нам цю обставину перевірити міг би сам Сушко, бо на стор. 15. своєї книжки він, між іншим, пише:

„Перегляд цього рукопису полк. Отмарштейна, який я зберіг дотепер—потверджує сказане.

І тому, не спиняючися тут на цьому питанні докладніше, я пропоную Сушкові:

1. **Подати** в українській пресі найдокладніший опис того Отмарштейнового рукопису, не оминаючи в тому описі а ні найменшої дрібниці, навіть суто-зовнішнього характеру, як от, напр., число сторінок, формат паперу, чим писано-оливцем чи атраментом і т. д.

2. **Депонувати** цього рукопису в якихсь нейтральних руках, долучивши до нього копію його та дозволивши певній колегії з чесних і поважних людей скласти

¹⁾ Сушко. Хто вбив і т. д. стор. 14.

²⁾ Акти, арк. 67, стор. 2.

протокол того огляду та видати копію того протоколу й самого манускрипту мені.

Тоді я зможу не тільки сказати з певністю, чи цей манускрипт писано в таборі, але й цей свій погляд обґрунтувати певним доказовим матеріалом.

А тепер я хочу звернути увагу читачів на ряд дуже цікавих моментів, про які промовляють акти польського слідства у зв'язку з тим Отмарштейновим «рукописом», ніби-то, написаним у щепіорнівському таборі.

Сушко докладно оповідав слідчому про ту «історичну» працю, яку писав Отмарштейн. Одначе, а ні одним словом не вказав він, у кого вона залишилася.

При замордованому тіві праці **знайдено не було**. Очевидно, що її загарбав злочинець. Так думали всі в таборі. Так думала й слідча влада.

І от тепер — подумать тільки, по одинадцяти роках! — Сушко признався, що та праця, Отмарштейном писана, знаходиться в нього.

Отже, повстає вельми важливе питання, чому Сушко, коли він тоді, в 1922 р., мав той самий рукопис Отмарштейнів, який він «зберіг дотепер», не подав його слідчому, на доказ, на підтвердження правдивості своїх слів. То ж був — коли повірити Сушкові — суто-історичний манускрипт, а до того ще й призначений до друку в альманасі січових стрільців. У тому манускрипті, отже, не було нічого таємного. Та й слідчий не одному свідкові, що з доброї волі передавав йому своє листування на підтвердження своїх зізнань, після обзнайомлення з ним, повертав його власникові. Жадного немає сумніву, що такого манускрипта слідчий повернув би й Сушкові.

Отже, чому у цього не зробив Сушко тоді, в р. 1922?

А тому, що тоді був у Сушка в руках не той документ, про який він тепер говорить, а інший, а, власне, — протокол розсліду пропажі решти стрілецького фонду, якого писав Отмарштейн, протокол допиту Сушка і багатьох свідків у цій справі, протокол, що його загарбав убійник - Сушко у замордованого Отмарштейна.

Цього рукопису, зрозуміла річ, Сушко не міг передати слідчому.

А іншого документу в нього в той момент не було.

Ці всі моменти посередньо доводять, що не для складання історичних мемуарів приїхав Отмарштейн до щепіорнівського табору.

Про дійсну мету Отмарштейнового приїзду до табору, яку — до речі сказати — Отмарштейн зі зрозумілих причин тримав у таємниці, ми будемо говорити нижче, коли спинимось на історії зі стрілецьким фондом.

5. Раптовий Отмарштейнів виїзд із табору.

Коли Отмарштейн приїхав до калішського табору, то при побаченню зі своїми добрими знайомими, він приобіцяв їм через 5. днів повернутися до їхнього табору, щоб попрощатися з ними та прийняти їхні доручення до Львова.

І, одначе, Отмарштейн — людина слова, обіцянки цієї не виконав і 2. травня ввечері раптом вирушив з табору безпосередньо додому, до Львова.

Що ж спонукало Отмарштейна до цього раптового, майже панічного виїзду з табору?

Питання це має надзвичайну вагу для висвітлення злочину.

Послухаймо в цій справі Сушка, що він по одинадцяти роках мовчанки надумав сказати для пояснення цього загадкового передчасного Отмарштейнового від'їзду з табору.

А надумав він дійсно цікаве пояснення.

Ось що пише він на стор. 15. своєї книжки:

„Працювали ми днів три. 1. травня під вечір зайшла перешкода. Того дня поступила в нашу хату якась незнана жінка, мабуть, із калішського табору. Так я, як і хатні мої не тільки не знали, хто вона така, але oprіч джури, навіть не бачили її, бо була тільки в снігах. Ця жінка передала полк. Отмарштейнові якусь записку, після чого полк. О. заявив мені, що мусить працю покінчити скорше, ніж передбачав і від'їхати до Львова”.

Таким чином, записка, яку ніби-то передала невідома «жінка» Отмарштейнові, містила в собі щось таке, що дуже занепокоїло Отмарштейна та з м у с и л о його р а п т о м виїхати з табору.

Цей прихід жінки стався 1. травня під вечір. Того ж підвечірнього часу Отмарштейн вирішив виїхати до Львова. Цю жінку бачили, по словах Сушкових, тільки двоє людей: Отмарштейн і джура, Мирон Осадчий. Очевидно, що Сушко міг дізнатися про цю жінку і про ту записку тільки від когось із них.

Спробуймо ж тепер на актах польського слідства п е р е в і р и т и це Сушкове оповідання.

Насамперед повстає питання: Чому Сушко тільки тепер, у р. 1933 зібрався зложити своє «свідцтво» про цю жінку, а тоді, в 1922 р., не сказав слідчому а ні одного слова про цей факт приходу якоїсь жінки,

факт, що, безперечно, міг би — видима річ, коли б це було правдою — спричинитися до висвітлення злочину і, може, навіть до викриття убійника?

Вже цього одного досить для того, щоб усе оповідання Сушкове про таємничу жінку визнати за брехню.

Але, може, джура, Осадчий, ствердив поданий через Сушка факт про прихід тієї жінки до Сушкової хати?

Ні, на допиті в польського слідчого, а ні на допиті в українського слідчого Осадчий про ту жінку навіть не згадав ¹⁾.

Але, ми маємо й інші докази Сушкової брехні в цій справі.

Майже на другий день після Отмарштейнового приїзду до табору хтось — очевидно, злочинець, — пустив по табору поголоску, що на Отмарштейна готується замах.

І, Сушко, що ліпше ніж хто інший — через свою контрозвідку — знав про цю поголоску, от — тією байкою про таємничу жінку хотів сказати не про що інше, а тільки про те, що в тій записці, яку ніби-то та жінка передала Отмарштейнові 1. травня й містилося попередження про той замах.

Натуральна річ, що це попередження вразило Отмарштейна, зденервувало його та змусило заявити про припинення праці та про свій прискорений, передчасний від'їзд до Львова.

Сушко в своїй книжці каже, що ця зміна сталася з Отмарштейном вже «під вечір першого травня».

А от сотн. Максим, що стрів Отмарштейна того ж дня ввечері, безпосередньо після закінчення його співпраці з Сушком, на допиті в польського слідчого 26. травня ²⁾ оповідав, що Отмарштейн того вечора був «веселий та в доброму настрою».

І тільки на другий день (2. травня), коли сотн. Максим — на Отмарштейнове запрошення яке передав останній ввечері 1. травня — прийшов до Сушка вранці, в «10 годині з мінутами», ніби-то для спільного складання стрілецьких спогадів, одразу зауважив у Отмарштейнові величезну зміну в порівнянні з вечером попереднього дня:

Ось як змалював він ту зміну у своєму зізнанню 26. травня:

„Я звернув свою увагу на те, що Отмарштейн, якого я попереднього дня бачив веселим та в доброму настрою, робив вражіння пригнобленого та скаржився на біль в голові. Праця йшла дуже недоладно. Мав таке вражіння, що Отмар-

¹⁾ Акти пол., арк. 58, стор. 2; акти укр., арк. 30, стор. 1 і 2, арк. 31, стор. 1.

²⁾ Акти, арк. 68, стор. 2. Максим того дня, 1. травня не брав участі в праці.

штейн був стурбований якоюсь сторонньою думкою та не цікавиться темою нашої праці".¹⁾

Отже, тепер лишається нам висвітлити одне питання, а власне, коли ж саме другого травня сталася ця радикальна зміна в настрої та в плянах Отмарштейнових?

Відповідь на нього дають нам акти польського слідства.

Коли сотн. Максим прийшов до Сушка, то він застав уже Отмарштейна в Сушковому помешканню. Таким чином, певний час Сушко розмовляв із Отмарштейном віч-на-віч. І от саме тоді сталася та зміна з Отмарштейном, яку спостеріг Максим. Це значить, що в процесі тієї розмови Отмарштейн одержав від Сушка ту звістку, що так стурбувала його, на передодні ще «веселого та в доброму настрою».

Але, опріч наведеного зізнання сотн. Максимового, ми маємо в слідчих актах документальний, власноручно через Сушка писаний і підписаний²⁾ доказ того, що, по-перше, та зміна з Отмарштейном сталася тільки вранці 2. травня, та що, по-друге, до тої зміни міг спричинитися тільки Сушко.

Однак, з певних причин ми не знаходимо за можливе подати його читачам тут, бо зроблено це буде в іншому місці — в іншій праці.

І, нарешті, яку величезну нелюгідність у поступованню закидає Сушко Отмарштейнові.

Отмарштейн, ніби-то дізнався від таємничої жінки про небезпеку для свого життя, про замах, **під вечір 1. травня**. І от, замість того, щоб покинути табір у ранці 2. травня, коли денне світло засуджувало замах на невдачу, бо робило його просто неможливим, та виїхати вранішнім потягом зі стації Калішської до Львова, Отмарштейн вирішує — за малюнком Сушковим — покинути табір уночі та скористати з вночішнього потягу зі ст. Скальмержиць, тобто, вирушити в дорогу серед умов, найбільш сприятливих для переведення того замаху.

Тільки той, хто добре знав Отмарштейна, людину надзвичайно розумну й розважливу та досвідченого партизана, зможе по цій, вигаданій через Сушка нелюгідності Отмарштейнового поступовання в такий момент, зміряти всю безмежну й нахабну брехливість Сушка-убійника, що за всяку ціну хоче себе реабілітувати.

1) Акти, арк. 68, стор. 2.

2) Акти, арк. 68, стор. 1.

Ми навмисно так довго спинилися на цій байці Сушкової про таємничу — ми ще раз зустрінемося з цим його нахилом до таємничих фігур - жінку.

Ця жінка, яку вигадав Сушко, як побачимо нижче, грати-ме велику роллю в його дальших змаганнях до реабілітації, в його самостійних «пошукуваннях» за злочинцем, в цілій його будові обвинувачення мене в організації замордування Отмарштейна.

Акти польського слідства, отже, знищили ту жінку, як продукт брехливої Сушкової фантазії. А разом з нею мусить завалитися і вся, на ній побудована, реабілітація убійника та його обвинувачення проти мене.

Таким чином, вранці 2. травня Сушко повідомив Отмарштейна про замах на нього і тим спонукав його до раптового від'їзду до Львова вночі 2. травня, утворивши в цей спосіб найсприятливіші умови для доконання вбивства полк. Отмарштейна.

6. Чому Отмарштейн вийшов з табору не через головну браму, а через дірку в дротах?

Отмарштейн був людиною не тільки дуже популярною в українських вояцьких масах, але й досить відомою і в польських, особливо у військових, колах.

Його особисті папери, що знайдені були при ньому в день огляду його трупа слідчою владою, були в найкращому порядкові.

А, проте, вийшов він із табору нелегально, прокрадаючись, немов злодій, кріз дірку в дротах колючої огорожі.

Чому це сталося? Хто вказав йому той небезпечний вихід кріз дірку? Хто вивів його таким способом з табору?

Ці питання стають одними з найкардинальніших при висвітленню трагічної Отмарштейнової смерті.

Спинімося на цих питаннях, по змозі, докладніше.

Послухаймо спочатку, що говоритья про це в тому «свідостві» п. Сушковому.

Ось що говорить в цій справі Сушко на стор. 16:

«Легальний вихід через сторожову браму при допомозі таборової перепустки правдивої, своєї власної, той вихід відпадав, бо такої перепустки Ю. В. не мав. Використати перепустку чужу теж було трудно, бо Ю. В. хотів вийти з табору пізнім вечером, щоб не бачили його сторонні таборяне. а звичайні перепустки не були важні на ніч.»

І трохи далі, на тій самій сторінці:

„Тому мене зовсім не здивувало, коли В. Ю. заявив, що хоче вийти з табору нелегально, через одну з численних дір у колючій огорожі.”

Нарешті, на сторінці 41. він доповнює це своє «свідощтво» певним припущенням що до того, хто спонукав Отмарштейна до нелегального виходу.

Розуміється, що такою особою мала бути вже відома нам Сушкова «жінка»,

„Яка своєю розмовою приспішила його виїзд із табору і, мабуть, підповіла йому плян нелегального виходу з табору через діру в дроті.”

Так відповідає по одинадцяти роках на поставлені питання п. Сушко.

Загляньмо ж тепер до слідчих актів.

З найбільшою незаперечністю слідча влада сконстатувала тільки те, що Отмарштейн залишив табір нелегально та що вийшов із табору кріз діру в північному¹⁾ боці колючої огорожі²⁾.

Опірч цих двох фактів, все в наведених Сушкових твердженнях, без жадного винятку, є безсоромною брехнею.

Про мітичну жінку говорити не будемо: це — істота неіснуюча.

Отже, питання перше: Чи міг Отмарштейн вийти того вечора 2. травня легально?

Сушко каже, що не міг. Вийти легально можна було б, коли б Отмарштейн мав перепустку. Такої перепустки він не мав, і дістати її не можна було. А коли б і дістати перепустку, так «звичайні» перепустки — каже Сушко — не були важні на ніч.

Тут, що не слово, то й нахабна брехня.

Почнемо з кінця. На сторінці 22. книжки оповідаючи Сушко про те, як його жінка, Христина, від'їхала до Львова 3. травня, щоб привезти небіжчикову дружину, Олену Отмарштейнову, на похорон її чоловіка, каже, що ген. Безручко «добув дозвіл на її виїзд, і моя дружина від'їхала найблизшим потягом до Львова».

Право на виїзд із табору інтерновані діставали в формі перепустки. Отже, ген. Безручко, ніби-то, одержав — цю брех-

¹⁾ Акти, арк. 94, стор. 1. ²⁾ Навіть і тут Сушко збрехав з певною метою. Про те, як і чому Сушко навмисне перекутив плян табору, я буду говорити у великій книзі." М. Ч.

ню Сушкову ми виявимо трохи нижче — від таборового комісаріяту перепустку для Христини Сушкової.

Найблизший потяг зі стації Скальмержиць до Львова відходив того 3. травня в 10. год. 55. мін. вечора. Це був той самий потяг, яким 2. травня мав від'їхати Отмарштейн.

Таким чином, перепустка, яку ніби-то мала Христина Сушкова, була важною на ніч¹⁾, а от для Отмарштейна така сама перепустка — по словах Сушкових — мала б стати неважною і то біля тої самої години попередньої ночі!

Отже, перед нами два регуляміни — один для Христини Сушкової, а другий — для Отмарштейна.

Чому? А тому, що один з них, перший — є правдивий і реально-істнующий, якого таборова польська влада встановила для всіх інтернованих, а другий — неістнующий, якого вигадав Сушко для Отмарштейна та який призначений був для Сушкової **регабілітації**.

Але, чи й справді не можна було дістати для Отмарштейна перепустки, щоб вивести його з табору зовсім легально?

Розуміється, можна було і то зовсім легко.

Українське таборове начальство, в першу чергу ген. Безручко, а потім і командири окремих частин, мали певну кількість так званих блянкових, комісаром підписаних, перепусток²⁾. Ціх перепусток уживалося тоді, коли комусь із інтернованих треба було залишити табір негайно, а іменної перепустки не можна було, напр., з причини відсутности таборового комісара, добути.

Таку перепустку міг добути Сушко і для Отмарштейна. Але «побратим» не схотів прислужитися своєму приятелеві, бо такий явний та легальний вихід Отмарштейнів знівечив би лихі Сушкові пляни.

Один із свідків, сотн. С. Гудвіл, на допиті 17. травня напів зі здивованням і напів з обуренням так висловився з приводу нелегального виходу Отмарштейнового з табору:

„А ні на хвилину неприпускав, що О. має намір вийти табору крізь діру в дротах. Маючи легальний паспорт та ще з візами, які він мені показував, Отмарштейн мав змогу вийти з табору без всяких перешкод. Як шеф штабу 6. дивізії я мав блянкову перепустку і за її допомогою

¹⁾ За день в таборі рахувалося час від 7. години ранку до 7. години вечора, а за ніч — час від 7. години вечора до 7. години ранку. Акти, арк. 31, стор. 1.

²⁾ Акти, арк. 31, стор. 2.

з найбільшою легкістю міг би дати Отмарштейнові спромогу вийти з табору через головну браму.”¹⁾

Так от, чужа Отмарштейнові людина, сотн. С. Гудвіл, мав блянкову перепустку та хотів би йому допомогти легально та безпечно для його життя вийти з табору. А два приятелі Отмарштейнові, ген. Безручко та «побратим» Сушко, маючи ще в більшій мірі таку саму змогу допомогти, проте не допомогли Отмарштейнові, хоч і знали — бо весь табор про це знав — про пляновий замах на нього.

Чому? Певне тому, що — принаймні Сушко — не хотіли.

Але Сушко, наче прочуваючи, що його попередні брехні можуть якось виявитися, каже, що навіть маючи перепустку, «можна було наразитися на задержання з боку вояка, який міг би для певности викликати щойно з вартівні вартового підстаршину» (стор. 16).

Задержати людину, що мала перепустку, а, до того, ще й легальний паспорт та ще й з польсьською та румунською візами?

Хто повірить цьому?

Ну, а коли б і затримали, так що в тому могло б бути для Отмарштейна небезпечно?

Та повіримо на хвилину Сушкові, що Отмарштейна міг би затримати вартовий польський вояк та тим перешкодити йому вчасно достатися до потягу.

Але й з цією перешкодою можна було дати собі раду.

Ген. Безручко мав коні й екіпаж. З цих коней раз-у-раз користувалися не тільки таборова старшина та її рідня, але й особи — для табору — сторонні.

Чому ж не дано було тих коней для Отмарштейна, щоб відвезли його до стації Скальмержиць, не дано серед обставин, коли Отмарштейнові загрожував замах на його життя? Аджеж на другий день, третього травня, на тих самих конях відвезено було Христину Сушкову до того самого двірця.

А ті генералові коні були вельми чарівничої натури. Покидаючи табор на тих конях — однаково, чи вдень, а чи вночі — не потрібно було навіть мати при собі «звичайної» або надзвичайної перепустки.

Знову перед нами дві мірки — одна для Отмарштейна, а друга для інших.

¹⁾ Акти, арк. 54, стор. 1.

Одначе, всі труднощі та перешкоди, які наводить Сушко— в дійсності не існуючі та вигадані через автора — заслуговують на особливу увагу читача.

Про ці всі й багато інших ¹⁾ перешкод він оповів незнайомому зі «звичаями» таборовими Отмарштейнові віч-на-віч і тим змусив його до нелегального виходу кріз дірку в дротах.

Але не тільки змусив, але й сам вибрав ту дірку в північному секторі колючої огорожі, кріз яку Отмарштейн фактично й вийшов із табору.

Ось що зізнав у цій справі віце-комісар таборовий Тарновський на допиті 9. травня:

„Коли я запитав своїх співбесідників²⁾, чому вони не випустили Отмарштейна через головний вихід, давши йому легальну без'іменну перешустку, яку, як вже сказав, вони мали до розпорядимости, полк. Сушко одізвався: „Тому я винен, бо я випустив його в тому місці” вказуючи пальцем в північно-західньому напрямі.”

Ця розмова відбулася 3. травня недалеко коло місця, де знайдено було небіжчикова трупа.

Через два дні по цій розмові, 5. травня, на першому допиті в таборовому комісаріяті ³⁾ Сушко зізнав, що це він «перепровадив його (Отмарштейна. М. Ч.) кріз дріт».

Нарешті, вважаю за доцільне в цій справі навести одне місце з актів українського слідства, а власне з Сушкового зізнання 5. травня, щоб читач, між іншим, на власні очі пересвідчився, які підстави мав убійник - Сушко не відсилати «цікавих» до українських актів.

Ось що говорив він про цю справу в тому зізнанні. що власноручно його підписав:

„Цей вихід через дріт полк. Отмарштейнові вибрав я підчас обзорів, коли я, він і сот. Максим, вийшовши з мові квартири в сім годин вечора пройшли поза барак, buffet гарматної бригади, звідки я йому показав дірку в куті, а відтак пішли ліворуч в напрямку до церкви.”⁴⁾

Та інакше й не могло бути, бо Отмарштейн абсолютно не знав таборової топографії та дисльокації—не знав, отже, й дірок у дротах. Цю дірку для виходу з табору мусі в вибрати йому хтось інший.

Як бачимо, цей хтось був сам Сушко.

---

¹⁾ Сушко. Хто вбив і т. д., стор. 16, 17. Все тут написане становить неймовірну і пахабну брехню Сушковоу.

²⁾ Акти, арк. 32, стор. 2. ³⁾ Акти, арк. 87, стор. 2.

⁴⁾ Укр. акти, арк. 16, стор. 2.

7. Чи встиг би Отмарштейн дістатися вчасно до потягу?

Питання про те, чи зміг би Отмарштейн, покинувши пізнього вечора табор, дістатися, йдучи пішки, до потягу вчасно, має величезну вагу, як для висвітлення самого злочину, так і для Сушкової характеристики.

Потяг відходив зі стації Скальмержиць до Львова в 10. год. 55. минут вночі. Це був, взагалі, останній особовий потяг 2. травня.

Отмарштейн вийшов разом із Сушком із Сушкового помешкання не раніш, як о годині 9. і 30. мін. вечора. І сам Сушко в своїй книжці ¹⁾ говорить, що він з Отмарштейном вийшов між 21. і 22. годинами.

Отже, до відходу потягу зі ст. Скальмержиць лишилося що найбільше 1. год. і 25. мін.

І кожен, необзнайомлений з таборовою околицею, буде певен того, що цього часу цілком вистарчило б Отмарштейнові, щоб дійти до потягу вчасно. Аджеж Сушко пише в книжці, що від табору до Скальмержиць — села і до Скальмержиць — стації було біля 1. кілометра.

Звичайно, що пройти 1. кілометр, хоч би і вночі, мало не за півтори години, дуже легко.

Але ж в і д д а л ь од тої дірки до **двірця** стації Скальмержицької виносила далеко більше кілометрів, ніж подає Сушко.

Я не буду наводити тут усіх моїх розрахунків, бо їх цікавий читач знайде в іншій моїй праці про замордування Отмарштейна. Тут скажу тільки, що та в і д д а л ь виносила коло 4.8. кілометра, тоб-то майже 5. разів більше, ніж подає Сушко.

Але чимала віддаль не вичерпувала всіх тих труднощів, що заважали Отмарштейнові вчасно прийти до потягу.

Через якихсь пів години після того, як Отмарштейн із Сушком вийшли з помешкання, мала настати **ніч**. Отмарштейн зовсім не знав околиці, не знав **шляху** до **двірця**. Він був дуже **к о р о т к о з о р и й**. Мешканці тієї околиці були майже виключно **с е л я н е**, що підчас Отмарштейнної мандрівки до стації **в ж е с п а л и**.

Коли вступити до села Скальмержиць, так двірня, що лежить доволі далеко від **п о ч а т к у** села (понад півтора кілометри), не було видно. Дорога до нього **с е л о м** була дуже **п о к р у ч е н а**. В цей час все село вже спало. Отже, Отмарштейн і не мав би в кого **с п и т а т и**, як йому дійти до двірця. На невеличкій ст. Скальмержицях потяг **с т о я в о д н у**

¹⁾ Сушко, стор. 18.

мінуту. Серед таких обставин для того, щоб дійти до двірця, купити залізничного білета та увійти до вагону треба було 1. і 3/4 — 2. години часу.

Що час, який я подаю, а ні трохи не є прибільшений. підтверджує сам Сушко.

Вийшовши кріз діру в північному боці табору, Отмарштейн — каже Сушко — мав простувати спочатку до невеличкого села Щепіорна, що знаходилося від тої діри на відстані 150—200. метрів¹⁾ (стор. 10), з тим, щоб потім вулицею йти на південь до шосе, якою він мав дійти, ніби-то, впрост до Скальмержицького залізничного двірця.

І от на стор. 19. своєї книжки Сушко каже:

„Весь перехід полк. О. до присілка Щепіорна міг тривати коло 15—20. минут.”

Отже, щоб перейти таку невелику відстань, як 150 — 200. метрів, Отмарштейнові потрібно було 15 — 20. минут. Скільки ж то потрібно було б йому часу, щоб пройти 4,8. кілометри до двірця?!

Таким чином, Отмарштейн ніяк не міг би дістатися вчасно до потягу, він неодмінно мусів би значно спізнитися.

Сушко знав про це занадто добре, а, проте, свідомий цього, вирядив Отмарштейна фактично на ночівлю в полі — вирядив **НА ВІРНУ СМЕРТЬ!**

8. Сушко виражає Отмарштейна в останню подорож...

Працю, задля якої ніби-то Отмарштейн приїхав до Щепіорна, тоб-то «писання мемуарів», було закінчено — оповідав Сушко на сторінці 15. — „2. травня до обіду». А по словах того ж самого Сушка в 1922 р. ту «працю» доведено було до кінця того самого дня по обіді, «в 7. годин вечора»²⁾.

Попрощавшись з Сушком недалеко від церкви, Отмарштейн пішов на вечерю до ген. Безручка. Доброзичливий генерал не тільки почастував свого гостя й приятеля вечерою, але навіть дав йому на дорогу пів-буханця білого хліба... Тільки коней своїх, що їх він кожному старшині давав, не дав³⁾ Отмарштейнові, дарма що його приятель був того вечора у великій біді, про яку знала вся таборова старшина, знав, отже, й пан генерал...

¹⁾ В дійсності відстань від тої діри, кріз яку Отмарштейн вийшов із табору аж до вулиці „присілка” Щепіорна була далеко більша, а власне 314,5. м.

²⁾ Акти, арк. 40, стор. 1.

³⁾ А, може, й Сушко заборонив Безручкові.

Пунктуально в 9. годин, як те визначив Сушко, Отмарштейн був уже в помешканню останнього, звідки господарь мав вирядити його кріз дірку в дротах колючої огорожі в далеку дорогу...

Ще було добре видно, бо тоді світив місяць, що— по відомостях Астрономічної Обсерваторії Варшавського Університету — заходив 2. травня в околицях міста Каліша, отже й коло Щепіорна, тільки о год. 23. і 19. мін. середньо-європейського часу¹⁾.

Сушко попрохав Отмарштейна зачекати, поки стемніє, а сам, почастивавши гостя чаєм, вислав свого джуру, Осадчого, перевірити, чи нема, буває, в околиці біля вихідної діри польських вартowników. Що правда, Сушко добре знав, що ніяких польських вартowników тої ночі 2. травня не могло бути і не було, що українське начальство виставило навіть українських вартових, як коло головної брами, так, напр. і коло землянок,²⁾ де жили інтерновані, які зголосилися до повороту на совіцьку Україну. Що правда, знав Сушко і причину цього явища: ще в день другого травня таборовий комісаріят відрядив значну частину таборової залози до м. Каліша, бо там мала відбутися парада з нагоди свята «Конституції 3. травня»³⁾. Знав про це все Сушко, а проте вислав Осадчого на розвідку, бо ж мусів грати перед Отмарштейном комедію, удаючи з себе стурбованого та обачного приятеля. А, з другого боку, мусів затягувати Отмарштейнів од'їзд до пізньої ночі, коли найзручніше було доконати надуманий злочин.

Отже, джура пішов на розвідку. Пильно оглянувши всю околицю навколо діри, він повернувся до помешкання та доповів, що не тільки польських вартowników, але, навіть, нікого із своїх, тоб-то, таборян, поблизу нема.

Час був рушати в дорогу, хоч все ще було добре видно. Сушко, ніби-то, передав Отмарштейнові свого польового бінокля «Цейса» в рудуватому футлярі на продаж у Львові та потому, разом із гостем, вийшов із помешкання.

Йшли вони вузенькою стежкою повз майстерні, що їх улаштовало для інтернованих американське добродійне товариство, «Юнг мен корпорейшен» (I. M. K.).

Відстань від тої стежки до тих майстернь становила тільки $3\frac{1}{2}$ кроки⁴⁾.

І от тут-то трапилася дивна пригода. Коли вони проходили повз ті майстерні, Сушко, ніби-то, запримітив двох

¹⁾ Обрахунок зробив д-р Л. Оркіш. ²⁾ Акти, арк. 15, стор. 1.

³⁾ Акти, арк. 31, стор. 1.

⁴⁾ Акти, арк. 94, стор. 1.

невдомих йому особників, що притулившись один до одного, мовчки стояли коло тих майстерень—один високий, а другий значно низший... стояли там, де ще кілька мінут перед тим **не було нікого.**

Дійшли, нарешті, до діри. Попрощалися. Отмарштейн проліз кріз дірку. Сушко сказав йому, щоб він ішов у напрямі до села Щепіорна, а потім сільською вулицею до шоси, що мала привести його до ст. Скальмержиць. Сушко, ніби-то, постояв трохи коло діри, поки впевнився, що Отмарштейн щасливо дійшов до села; потім попростував до дому.

Вертаючись до дому, каже Сушко в брошурі (стор. 18), він тих дрок таємничих особників коло майстерень більше вже не бачив... Та й пішов собі спати...

Тоді було, що-найменше, біля 9½ годин вечора, а місяць заходив що-йно в 11. годині і 19. мінут ночі. Отже, було **ще досить добре видно.**

В розділі своєї книжки, «Від'їзд полк. Отмарштейна з табору» (стор. 15—19), Сушко, рятуючи свою убійницьку голову, накопичив стільки всякої брехні, що абсолютно неможливо всю її спросувати на цих сторінках.

Тому слід спинитися тільки на фундаментальних випадках його брехні, що гратимуть велику роль в справі реабілітації убійника та обвинувачення мене.

До них належать історія з біноклем та байка про двох особників коло згаданих майстерень.

Бінокль...

Коло подорожнього Отмарштейнового саквояжа (Сушко називає його торбою), якого закопав убійник на території таборовій, на чималій віддалі від небіжчикова трупа — несподівано для злочинця — знайшов слідчий ремінець з застібкою від футляра до бінокля, якого — таборяне про цей бінокль знали — мав Сушко. І от... ми чуємо від Сушка, що того бінокля він передав Отмарштейнові на продаж у Львові. А злодій, що й не доторкнувся до грошей та до вартісних речей замордовного, поласився... на того «цейсовського» бінокля!

Подумати тільки, як геніяльно — безглузда ця спроба Сушкової реабілітації від обґрунтованого — річевим доказом, — обвинувачення, що-найменше, в причетності до злочину, а то й у замордуванні полк. Отмарштейна.

Передав на продаж... Кому? Людині, що поспішала виїхати закордон? Що була вже готова — мала візи! — до того від'їзду?

Ні, пане убійнику, світ складається не тільки з дурнів!

Справді, Сушко — тільки пересічний злочинець!

Ну, та повірмо бідолашному душоубові.

А де ж докази, що того бінокля Сушко дійсно передав Отмарштейнові?

На допиті 10. травня Сушко казав, що він передав свого бінокля в присутності двох свідків, кап. Костюченка та своєї дружини¹⁾.

Але... на Сушкове нещастя, а ні перший, що докладно змалював слідчому останніх пів години перебування Отмарштейнового в Сушковому помешканні, а ні друга теж — на допитах не ствердили того факту про передачу бінокля.

Що ж лишилося від історії про бінокль?

Тільки такі **факти**:

Сушко мав «цейсовського» бінокля.

Коло саквояжу замордованого слідча влада знайшла ремінь з застіжкою від того, Сушкового бінокля, за компаного убійником у ямі.

Які висновки доводиться зробити з цих фактів?

Або в особі самого Сушка ми маємо убійника полк. Ю. Отмарштейнового, або ж Сушко позичив свого бінокля людині, яку він послав на те душоубовство.

Tertium non datur!

Не менш цікава є от-та Сушкова байка про двох таємничих особників. Ми ще не раз почувемо про них од Сушка, бо їм призначено служити за головну підвалину не тільки до регабілітації автора, але й до обвинувачення мене.

Вище я вже звернув читачеву увагу на те, яким неймовірним видається раптове появлення тих двох людей, коли пригадати, що за кілька мінут перед тим Осадчий повідомив Сушка, що там не було нікого.

Але послухаймо спершу, як Сушко тепер, у р. 1933, малює в своїй книжці цю історію про двох таємничих людей.

На стор. 18 він пише:

«Прохожих не було видно. Аж проходячи попри бараку столярських майстернь, що стояли ззаду нашого мешкального бараку (див. схему ч. 3. зірка) замітив я в тіни під майстернею двох людей, — Один із них високий, другий низче середнього росту.

¹⁾ Акти, арк. 40. стор. 2.

що стояли побіч себе лицем до нас. По одягу таборяне...

При повороті я вже не помітив загаданих двох людей, що стояли під майстернею; а я мав замір пильно до них придивитися або й спитати, хто вони, щоби тим способом запевнитися щодо осіб-свідків мого нелегального вчинку, і упередити можливий «д о н о с» польській владі. Поза тим не придавав я їм жадного значіння».

Воно краще було б для Сушка, коли б він не тільки тоді, але й тепер «не придавав би» тим особникам «жадного значіння», бо, як зараз побачимо, й цих двох людей (як і от-та «жінка») це істоти — неіснуючі.

Але наш автор навіть і брехати в о д н о не вмів.

Цілком інакше брехав він у 1922. році на допиті 10. травня ¹⁾:

„По дорозі коло дверей бараку, в якому містилися варстати, зауважив я двох чоловіків, на яких в той час не звернув більшої уваги, Отмарштейн попрощався зо мною... рушив... в напрямі до будівель села Шепіорна... я поспішним кроком вернувся до свого бараку. По дорозі коло бараку з варстатами спіткав на тому самому місці в тій самій позі тих самих двох чоловіків, що майже спиралися один на одного та мовчали. Придивився до їх уважніше: один мав високу шапку типу кавалерії Буденного та застібнуту шинелю, другий, на голову низчий, мав темну шапку і пальто, накинуте на плечі.”

Забрехався сіромаха Сушко. Сподівався, що нікому не вдасться **заглянути** до актів польського слідства. Та й... «ризикнув»...

Але, нехай оповідання з р. 1933. про тих двох особників і не покривається з оповіданням про них з року 1922.

Може ж таки двох людей дійсно існували, були реальними істотами?

Докази, пане Сушко! Докази!

На стор. 40—41. своєї книжки він подає прізвища свідків, що ніби-то бачили тих людей та склали про це свої зізнання перед слідчим суддею.

Він пише:

„Зголосенся свідки, що потвердили правдивість моїх подань про тих двох таємних осібників. Свідчили старшини гарматної бригади 6. Стр. Див., а то полк-Юрко Дзюбенко і шпюж. Чернищенко. Опис тих осібників, поданий дотичними старшинами, згоджувався з моїм описом”.

¹⁾ Акти, арк. 41, стор. 1.

Можу запевнити читачів, що ці Сушкові свідки не тільки нічого подібного не зізнавали але й взагалі нічого не зізнавали з тої простої причини, що їх ані польський ані, навіть, український слідчий не допитували¹⁾.

Але, на Сушкове нецастя, маємо свідка, що категорично спростовує цю брехливу Сушкову байку про двох «осібників».

Цей свідок — чесний селянин з с. Рибчинець Сквирського повіту, Сушків джура Осадчий, «свій, хорошиий чоловік», як характеризувала його Сушкова кузина, Ельвіра Парахоняківна²⁾.

Цей свідок зараз же по тому, як Сушко з Отмарштейном подався до діри, **слідком за ними вийшов** і собі з помешкання, щоб коли хтось підозрілий десь вирне на таборовому терені, вчасно понерeditи Сушка й Отмарштейна про небезпеку. Він бачив, як Отмарштейн проліз крізь дікру, як його «пан» попрощався з гостем, як по тому Отмарштейн подався у напрямі до села Щепіорна і т. д.

Ось що оповідав Осадчий на запитання слідчого Дем'яненка про тих двох особників³⁾:

„Вони вийшли, і в слід за ними вийшов і я, але дійшов до вугла свого бараку⁴⁾ і, зупинившись, дивився, куди вони пішли і чи не покажеться де постерунок, щоб зараз же дати їм про це знати. Вони пройшли біля бараку І. М. К. і пішли до дірки на вугол. Від бараку, де я стояв, було ще добре видно. Біля бараку І. М. К. я не бачив, щоб хто-небудь стояв, і як би хто там був, то я безумовно, міг би того побачити”.

Так акти польського й українського слідства до щенту знищили й ці дві таємничі постаті.

А з ними падають і **побудовані на ніх**, з одного боку, Сушкова **регабілітація**, а з другого боку, **обвинувачення мене**.

Але, вернімося тепер знову до справи, до мандрівки Отмарштейнової до залізниці.

Як ми вже знаємо від Сушка, Отмарштейн — це ствердив і свідок Осадчий⁵⁾ пішов **на схід**, у напрямі до села Щепіорна.

А тим часом трупа його знайдено було на протилежному боці табору, на його **з а х і д н ь о м у** боці.

1) В додатку до моєї більшої праці на ту саму тему читач знайде реєстр усіх свідків, якіх допитали польський та український слідчі.

2) Акти, арк. 37, стор. 1.

3) Українські акти, арк. 31, стор. 1.

4) В якому було Сушкове помешкання.

5) Укр. акти, арк. 31, стор. 1.

Думається мені, що кожному читачеві зрозуміло, чому це сталося.

Ця зміна напрямку мандрівки свідчить тільки про те, що Отмарштейн на ділі не послухався Сушкової поради, дарма, що спочатку удав із себе слухняного.

Не послухався, бо не довіряв Сушкові.

Він хотів приспати Сушкову увагу, обдурити Сушка.

Але помилився! Сушко чатував на свою жертву!

І Отмарштейна не стало!

9. Отмарштейна вбито!

Блискавицею пролетіла по табору звістка про замордування Отмарштейна.

Одним із перших таборян до місця, де знайдено було трупа, поспішив Сушко.

Ми вже чули з його книжки, яких недозволених вчинків він допустився, опинившись біля трупа: брав капелюха до рук, лазив по небіжчикових кишенях, заглядав до його гаманця і т. д. Тут, за браком гострого розуму, та не розваживши добре, він сказав правду, бо й слідчі акти стверджують це його оповідання. Але й цю правду сказав він навмисне, та з підступною метою показати наївному читачеві, до якого стану довела його трагічна смерть «побратима».

Ми, однак, не повірили тоді, що такий стан афекту в Сушка був річчю можливою.

В нас вся ця роблена «істерика» пана убійника полишила таке вражіння, що Сушко прийшов подивитися на свою роботу з попередньої ночі з метою надолужити недокінчене — через велику квалливість — тої ночі, напр. щоб украсти — серед горя щирих і чесних приятелів небіжчика — якогось важливого документа, що міг би до краю знищити всю будову — як бачимо, вельми дурну — його реабілітації, коли б той документ опинився в руках слідчої влади. Тим більше, що й красти йому була не первина, бо мав уже добрий досвід на стрілецькому фонді.

Пізніше надійшли до місця знаходження трупа інші таборяне, і, нарешті, прийшли представники польської таборової влади. Поставлено було біля трупа варту, щоб не допускала до нього цікавих. Чекали на приїзд слідчого.

Тим часом знайшли і саквояжа з річами замордованого...

10. Сушкова «несподівана знахідка»?

До якої безмежності досягла брехливість нашого убійника, тому за найкрищий приклад може бути розділ його книжки: «Моя несподівана знахідка» на сторінках 23 — 24.

Спробую переповісти це, пересипане перлинами брехні, оповідання власними словами авторовими:

„Десь коло полудня” — пише Сушко — „проходився я з ген. Безручком по таборі... Пригноблені завернули ми у бік бараків наоперек почерез заходи, що остали по розібраних бараках... Опинившись над одною з ям... закріпив я куніг реміньця з металевим окуттям і блискучими на сонці пружинними дротами... підняв ремінець... найшов повну подібність до реміньця, яким зятавав я свій шкіряний футляр від далековида... кокнув ногою і зпід розсуненої землі показався білий ручник... побачив жовту шкіряну рукавичку. Машинально потягнув за неї рукою і витягнув із землі шкіряну торбу. Це неначе торба полк. Отмарштейна...” і т. д.

Все це, ніби-то, відбулося в присутності пана генерала Безручка. Сподіваюся, що шановний генерал вважатиме за свій «святий» обов'язок висловитися з приводу цього оповідання його приятеля, Сушка!

А, тим часом, загляньмо до калішських актів.

В аркуші 70. на стор. 1. і 2. тих актів знаходимо ми зізнання — стверджене й через інших свідків — сотника Кирила Міхневича¹⁾ на допиті в польського слідчого 27. травня.

Ось що зізнав він на тому допиті:

„Дня 3. травня коло години 9. рано... вийшов я із свого бараку з метою зібрати трісок на піднал в ямах, що лишилися від розібраних бараків в блоку Д., бо там знаходилося дуже багато таких трісок. Коли проходив коло одної з ям від північної сторони, зауважив на дні тої ями щось біле. Спустившись на дно, сконстатував, що то була зложена в четверо хусточка до носа. Поглянувши навколо, знайшов шкляну мильницю, покрішку до неї та краватку. Взяв ті річі до рук, розглянув їх та потім вирішив податися з ними до вартівні, припускаючи, що, може, вони становлять частину здобичі, покиненої злодіями. Про замордування Отмарштейна тоді я ще нічого не знав. Коли вже виходив з ями, зауважив ремінець, що стирчав з купи піску. Потягнувши за кінець його, сконстатував, що в піску знаходиться саквояж, якого я й витяг з під піску. Був то той самий саквояж, якого мені тепер показав слідчий суддя. Одчинивши той саквояж, побачив у ньому брудний чоловічий комірць, щітку для голови і шпюньки до манжет і огарок свічки разом з 3—4 поштовими марками. Всі знайдені річі пограв до саквояжа...”

Кінець кінцем, на пораду свого товариша, інтернованого українського слідчого Земеля, К. Міхневич відніс свою знахідку до вартівні та передав її вартовому капралеві. Пізніше, з наказу віце-комісара Тарновського, саквояжа було віднесено до того місця, де його було знайдено.

Досить тільки порівняти ці дві оповідань, Сушкове та К. Міхневичове, щоб визнати, що тут всякі коментарі абсолютно непотрібні.

От-така то була та «несподівана знахідка Сушкова»!

Ну, чи не мав я рації, коли писав на початку, що такого «соробрехи, як убійник Сушко, ми ще не бачили!

11. Польський слідчий суддя в таборі.

Того ж дня, коли знайдено було Отмарштейнового трупа, приїхав до табору слідчий суддя Калішеського Окружного Суду д-р. Зальцберг, з урядовцями слідчого уряду, Ф. Кухарським та В. Бауместом.

Вислухавши коротке повідомлення таборового комісара, В. Щепанського, про злочин, слідчий зі своїми урядовцями пішов безпосередньо до місця, де лежало тіло замордованого.

Не спиняючися тут на всіх чинностях слідчого, спробую коротко усталити, що знайшла судово-слідча комісія.

Насамперед комісія оглянула місцевість, де стався злочин, та перевела зовнішній огляд трупа. при чому було сконстатовано такі ф а к т и:

1. Т р у п Отмарштейнів було знайдено на з а х і д н ь о м у боці поза табором, недалеко від колючої огорожі, на стежці, якою вночі польські вартівники звичайно обходили табор, на 37 метрів від місця схрещування західного боку з північним. Труп лежав на правому боці, лицем на п і в д е н ь, отже, д о ш о с и. Це вказувало на те, що Отмарштейна було вбито в д о р о з і до Калішесько - Скальмержицької шоси.

2. Г о л о в а небіжчикова була страшно знищена: одна мозкова півкуля лежала коло голови, мозкова чашка розтрощена, кістки від тої чашки та частини мозкової субстанції розкидані навколо трупа, часом, на віддалі понад 10—15 кроків, велика калюжа густої й теплої крові та блювотина...

3. З н а й д е н о було — всупереч Сушковій брехні (стор. 28) — zdeформований відламок м і д я н о г о п а т р о н у (в Сушка «луски») від набою п а л ь н о ї збрoї.

4. В б р а н н я на небіжчику було цивільне. В з у т т я — линуровані черевики, що мали гладенькі підосви та дуже зтерті підбори, а, до того, ще й круглуваті по краях.

5. На південному боці табору не знайдено було слідів од небіжчикових стіп, бо ґрунт був твердий та дуже втоптаний. Натомісць, зразу за рогом, на північному боці, знайдено було сліди його стіп, що спрямовані були до західнього боку.

6. Опріч цих слідів замордованого, знайдено було коло трупа «виразні та плястичні» сліди од підківки ще однієї людини, можливо злочинця; в кожному випадку, сліди людини, що в момент смерті Отмарштейнної була коло нього.

Ці сліди вели від трупа на північ, завертали за ріг, ішли вздовж північного боку табору — аж до великої діри в тому боці, знову завертали від стежки до тої дірки та зникали на таборовій території.

Остання обставина свідчила про те, що злочинець зник на терені щепіорнівського табору, що давало підставу для логічного припущення, що той злочинець походив з табору щепіорнівського.

7. Під обличчям замордованого знайдено було недопалену цигарку — таку саму, якої кілька примірників знаходилося в срібній цигарниці замордованого. З цього зроблено висновок, що небіжчика замордовано було саме тоді, коли він запалив свою цигарку та простував до по'тягу.

8. Сконстатовано було, що злочинець не пограбував ані грошей (коло 11½ тисяч польських марок) та персональних документів, ані золотих та срібних річей небіжчикових.

9. В кишенях замордованого знайшла слідча комісія різні дрібні річі та всякі документи, а в тому числі й дуже важливу — на погляд Сушків — коробку сірників. При цьому, на Сушкове нещастя, ні в одній кишені небіжчиковій не було знайдено «бензинові запальнички» (Сушко, стор. 26). Так само не знайдено було й сірника, яким, ніби-то, з чужих рук (Сушко: другий учасник злочину, стор. 28) Отмарштейн прикурював свою цигарку¹⁾.

По огляді місцевости й трупа слідча комісія подалася до місця, де знаходився Отмарштейнів саквояж, щоб оглянути, як місцевість, так і самий саквояж, при чому виявилось, ²⁾ що:

---

1) Акти, аркуші 2—4; 2) Акти, арк. 4, стор. 2. Саквояж з полотна а не, як Сушко пише — із шкіри.

10. Знайдено було коло саквояжа застіжку — її не знайшов К. Міхневич від футляра до біноклю, що його Сушко признав за свій.

11. Саквояж був замкнений тільки на середню клямку (і то не на ключ), на дві ж бічні клямки замкнений не був.

12. Ніякого ушкодження — всупереч із Сушковим твердженням, що «торба мала внавустрі свіжо обдерту полотняну підшивку, а шкіра одного назверхнього боку вздовж дна була гострим прирядом розрізана. Подвійне дно торбини тим способом було отворене»¹⁾ а ні в середині саквояжа, а ні на зовнішньому його боці знайдено не було.

13. Ніяких слідів од людських стіп коло ями, де знайдено було саквояжа, встановлено не було.

14. Ніяких документів політичного чи громадського характеру, ні того, що ніби то писалося для стрілецьких мемуарів, ні того, що, як оповідав Тобілевич, Отмарштейн привіз із собою, не було знайдено в кишнях чи в саквояжі замордованого.

По цьому огляді саквояжа слідчий наказав перенести трупа до шпиталевого бараку та приступив разом із лікарем, д-ром мед. Б. Леонт'євим, до секції трупа.

Секція трупа та медична експертиза, зроблені д-ром Леонт'євим того самого дня (а не — як говорить Сушко — «другого дня по полудні»²⁾) виявили:

15. Поранення на голові небіжчика свідчило, що стріл зроблено з заду, з пальної зброї 9 м. м. калібра.

16. Опечення шкіри та вкраплення частинок не зовсім згорілохо пороху коло вхідної дірки рани доводило, що той стріл зроблено з дуже близької відстані.

17. Втрата свідомости в небіжчика сталася негайно після стрілу, а смерть настала кількох секунд пізніше від втрати більшої частини крові, що виплила з перерваних артерій.

18. Смерть небіжчика сталася «не пізніше, як приблизно через дві години після спожитку вечері», що її він мав у ген. Безручка між 8. та 8½. годинами вечора, отже, не пізніше, як у 10½. годин³⁾.

У звязку з цими наслідками слідчих чинностей дня 3. травня та задля удосконалення й доповнення загального малюнку вважаю за доцільне подати тут коротко результат фахової

1) Сушко, книжка його, стор. 27. 2) Сушко, книжка, стор. 27.

3) Акти, арк. 7. і 8.

експертизи ¹⁾ що до самої зброї, ужитої душогубом для доко-
нання лихого діла.

Експертиза та дала такі висновки:

19. Стріл зроблено було ззаду, з відстані лише
кількох сантиметрів від голови Отмарштейнної,
впрост.

До самого стрілу злочинець міг ужити рушниці або ре-
вольвера великого (9 міліметрового калібру, як от, напр. **Mau-
ser, Walter, Bajard**, або **Stayer**; як кажуть таборяне Сушко мав
тоді саме такого револьвера. Прим. моя. М. Ч.), або ж. як піз-
ніше казав кап. Розвадівський, ²⁾ українського «обріза».

21. Куля, якої вжив злочинець до того стрілу, була роз-
ривна (дум-дум).

На цьому слідчі чинності того дня 3. травня було закін-
чено.

Я не буду тут спростовувати всіх брехень Сушкових, до-
тичних до цих наслідків діяльності судово-слідчої комісії.
Маючи перед собою те, що я подав вище на підставі
актів калішського «карного» суду, читач
самі без мене спроможеться спростувати всі Сушкові брехні,
що містяться на сторінках 25 — 28. його книжки.

Раніш, ніж перейти до розгляду дальших заходів Сушко-
вих що до власної його реабілітації, вважаю за потрібне ко-
ротно зазначити найважливіші моменти злочину, які виявила
судово-слідча комісія. Ці головні моменти, то — ті сліди,
які злочинець полишив на місці dokonання
свого злочину.

Тими слідами злочинцевими були:

1, ремінець із застіякою від футляра до бі-
нокля,

2, слід від ужитої ним зброї,

3, сліди від його взуття.

Сліди незвичайної ваги. Тільки за допомогою блиска-
вичного та івалтовного чину, напр. масовими
трусами, арештами і т. д. слідча влада могла-б установити, ко-
му ті сліди належали.

На жаль, слідча влада на такі кроки не зважилася вча-
сно, а пізніше вони були вже недоцільними.

Бо злочинець був у своїому чині і рішучий, і хут-
кий.

¹⁾ Акти, арк. 16, стор. 1; акти, арк. 45, стор. 1 і 2.

²⁾ Акти, арк. 78, стор. 1.

12. Раптовий од'їзд Сушкової до Львова.

Сушко був присутнім при чинностях слідчої влади.

І, розуміється, він пильно сліdkував за кожним її кроком та нотував у своїй пам'яті все й особливо ті злочинцєві сліди.

І от...

Того самого дня, 3. травня, вирішує він спільно з ген. Безручком, вирядити свою, дуже хвору, навіть як він говорив сам, «каліку», дружину Христину до Львова.

Разом із генералом ідуть вони аж у Каліш, до таборового комісара Б. Щепанського, просити про перепустку на від'їзд Х. Сушкової до Львова.

Добрий чоловіча от-той комісар — дає «дозвіл на виїзд»... і дружина Сушкова від'їхала найближшим потягом до Львова...

Так малює цю подію Сушко в 1933 році¹⁾.

А от як змалював ту саму подію п. Б. Щепанський в 1922 році, на допиті у слідчого 9. травня:²⁾

„3. мая, коли я був в таборі № 5, до мене зголосилися ген. Безручко та полк. Сушко, прохаючи видати перепустку для дружини полк. Сушка, щоб вона мала змогу виїхати до Львова... Я відмовив видати перепустку. Тоді один із прохачів заявив, що коли б вона виїхала без дозволу, так це не викликало б підозріння, бо вона — каліка. На це я заявив, що не хочу нічого знати про це, та що, коли буде сконстатовано, що Сушкова залишила табор без дозволу... так тоді її буде згідно з приписами покарано.”

Та навіть і сам Сушко на допиті 10. травня 1922. р.³⁾ так говорив про цей виїзд своєї дружини:

„Виїхала вона нелегально, бо комісар Б. Щепанський відмовив видати перепустку.”

Одначе, пані полковникова виїхала без «звичайної» чи незвичайної перепустки, а, навіть, всупереч заборні польської таборової влади. А такий виїзд її з табору став можливим тільки тому, що її вивезли от-ті генералові коні, яких пан генерал не дав полковникові Отмарштейнові.

От-цей виїзд Христини Сушкової до Львова був тим першим кроком, на який зважився Сушко майже зразу по тому, як очуняв від того глибокого стану афекту, коли він пильно нишпорив між річами небіжчиковими.

1) Сушко, книжка, стор. 22.

2) Акти, арк. 30, стор. 1 та 2.

3) Акти, арк. 41, стор. 2.

Мені думасться, що й цей крок був тільки другим виявом того самого стану афекту, що має трохи негарну назву: **страх убійника** — Сушка за свою голову.

Бо коли б у нього того страху не було, то що мав би робити Сушко, приятель та «побратим» небіжчиків — людина, що всі одинадцять років так невимовно тяжко страждала від того, що й досі не викрито убійника, і тільки тепер, для десятилітнього — дійсно для неспійманого й непокараного убійника це велике свято! — ювілею трагедії 2. травня вирішила скласти своє «свідощтво»? Що?

А от що мав би робити Сушко, **коли-б його сумління було чисте:**

він повинен був би спонукати і слідчу, і поліційну владу приступити негайно до енергійного і хуткого вдару, до трусів і т. п. серед усіх таборян, не вважаючи на їхню службову рангу і політичне чи громадське становище поодиноких осіб, і, насамперед, самому подати приклад — примусити владу потрусити його власне помешкання.

Подумати ж тільки! Цілісеньких три дні провів Отмарштейн у Сушковому помешканню за якоюсь «працею». Сушко проводив Отмарштейна потай та нелегально з табору. Найбільше через годину по тому Отмарштейна було вбито. Вранці на другий день знайдено безпосередньо коло річей замордованого навіть ремінець від Сушкового бінокля. Коло трупа знайдено сліди від людської стопи, можливо, від стопи злочинця і т. д.

Хиба цього всього мало?

Що-ж може бути простіше і зрозуміліше, коли людина із здоровим розумом просто й недвозначно подумає собі, а то, маже, й навіть голосно — як це зробила таборова старшина на похороні Отмарштейновому — скаже:

«А, може, всі сконстатовані суддею сліди злочинця — Сушкові сліди? А, може, черевики, що полишили свій слід коло Отмарштейнового трупа, Сушкові черевики! А, може, й бінокль із футляром, від якого ремінець з застіжкою — та ще й закопаний у ямі! — знайшла слідча комісія, лежить десь прихований у того-ж Сушка? А, може ж Сушко й е от-той убійник полковника Отмарштейна?!...»

Що можна сказати проти цих суто-льогічних міркувань?

І от, серед таких умов посилати раптом свою дружину нелегально до Львова?...

Хиба таке поступовання не зміцнить підозріння, що вже запало в душу кожного таборянина?

Хиба, маючи таке підозріння, не подумає кожний чесний таборянин, що, виражаючи свою дружину Христину до Львова, Сушко міг до її багажу вкинути свої черевики, свого бінокля, свою зброю та покрадені в Отмарштейна документи, що вкрай компромітували його, Сушкову честь.

Хто зважитися сказати, що серед усіх обставин даного злочину таке підозріння не до речі?

Хто?

Навіть у розмові Сушка та Безручка з п. Щепанським хтось із них сам почав говорити про якесь підозріння — як то кажуть: на злодію шапка горить! — проти Христини Сушкової і одразу ж поспішив заперечити навіть можливість такого підозріння, бо, мовляв, п. Христина ж каліка.

Але, яка ж вона «каліка» (на ноги), коли сама та проти ночі вирушає в таку далеку дорогу та ще й — так було тоді — має пересідати у Варшаві з одного потягу до другого? Хиба така каліка не спроможеться одне по одному — черевики, бінокля, револьвера і т. д. — вкинути кріз вікно вагону в річку?!

Ні, така каліка, то — не аргумент супроти всякого підозріння серед таких обставин!

Та й що ж то була за мета тієї подорожі п. Христини до Львова? Нагла та невідкладна?

З актів польського слідства ми знаємо, що тою метою в Сушка та в Безручка — метою офіційною — було підготувати вдову, Олену Отмарштейнову, до трагічної вісти про смерть її чоловіка та привезти її до Щепіорна на його похорон.

Може, була й така мета. Але... тільки про льдське око.

Головна ж мета тієї подорожі була зовсім інша. Нічого спільного не мала вона з от-тими гуманними — в Сушка? — почуттями.

Про цю мету ми можемо скласти собі добрий погляд, коли, заглянувши до актів польського слідства, почуємо, як жилося нещасній вдові в таборі, коли вона приїхала до Щепіорна.

Ось що оповів на допиті 24. травня свідок, загалом Сушкови не ворожий, поручник Власенко - Підгайний ¹⁾, про це вдовине життя в таборі:

¹⁾ Акти, арк. 104, стор. 1.

„Після приїзду Отмарштейнової до табору, полковникова Сушкова та генералова Безручкова пильно стерегли та ізолювали її від усього оточення аж до самого її від'їзду.”

Отже, ізоляція Отмарштейнової від чужих впливів та тримання її під виключним впливом «своїх», Сушкових людей — такою була головна мета подорожі п. Христини.

Для чого та ізоляція була потрібна?

На це питання шановний читач, сподіваюся, зможе й сам знайти ясну відповідь.

13. Поліційний пес кидається на Сушка. — —

Як ми вже знаємо, одною з підстав, чому українська старшина вважала Сушка за убійника полк. Отмарштейна, був той факт, що поліційний пес гавкав та кидався на Сушка.

Ясна річ, Сушко не міг у своїй книжці оминати цієї історії...

Мушу і я на ній спинитися докладніше, з огляду на її велику вагу для висвітлення цього злочину.

Пес цей був чистої вовчої раси та мав досить добру поліційну тресуру. Вельми часто при викритті дрібних злочинів, здебільшого крадіжок, що траплялися в таборових околицях, цей пес ставав у чималій пригоді слідчим органам. Колись він належав українському таборовому старшині, сотникові Заленському, але пізніше, коли, певне, й самому сотникові стало тяжко жити, він змушений був подарувати того пса власникові сусіднього маєтку, «Соботки».

Не дивниця, отже, що, коли викрито було злочин, виникла думка використати до розшуку убійника поліційного пса.

Але після всіх уже виявлених нами Сушкових брехень ледві чи слід дивуватися тому, що на стор. 26. своєї книжки наш скоробреха з неаби-якою бундючністю говорить, ніби-то, це він «піддав думку вжити поліційного пса для розшуків справника».

В дійсності ж ініціатива в цій справі належала віце-комісарові щепіорнівського табору, Тарновському¹⁾. З дозволу слідчого судді, що прибув до табору коло 1. години 3. травня, він звернувся до власника маєтку з проханням приставити пса до табору, і незабаром пес був уже на таборовій території.

Послухаймо-ж тепер, як Сушко змалював у своїй книжечці той для нього дуже прикрий інцидент із псом.

¹⁾ Арх. арх. 32, стор. 2.

На стор. 25 — 26. він пише:

„Тоді до трупа зблизився суддя з протоколянтом і, мабуть, лікарь та поводитарь пса. Пес обнюхав трупа, але щоб іти за слідом, став лизати кров небіжчика та шматки мозку... Тоді то пес став гавкати на тих людей, що стояли під дротами. А тут стояли старшини... ген. Безручко, ген. Змієнко¹⁾, я... В першій хвилі прийняли присутні даяння пса за позначку, що пес є на сліді справника злочину. Та невідомо було, на кого пес вказує, бо всі стояли гуртом під дротом... Пес ляв на кожного, хто підходив ближче до огорожі. Підходив і я. Пес гавкав і на мене... При таких стані справи, слідчий суддя... залишив дальших спроб із псом і казав його відвести...”

І читачеві цих рядків надокучило читати, і мені — ще більше — набридло раз-у-раз повторювати один і той самий вислов, що в Сушківській книжці — що не слово, то й брехня.

Але нічого не вдієш. Читач мусить набратися терпцю, бо на брехнях цих можна пізнати злочинця, в даному випадку у б і й н и к а.

Як же малюють цю саму історію акти польського слідства?

В протоколі слідчої комісії з дня 3. травня ми читаємо в цій справі: ²⁾

„Спроваджений з околиці на місце знаходження трупа пес так званої вовчої раси, що мав поліційну тресуру, коли його допустили до трупа коло 5. години, т. т. коло 18. годин після гіпотетичного моменту смерті Отмарштейнової, сліду не схопив і на терен не реагував. З огляду на негативний результат експерименту з псом судовий слідчий... перевів огляд трупа і місцевости.”

А ні одного слова більше ми не знайдемо в польських актах про цю частину тієї історії з псом.

Тому, що пес не схопив сліду, було дві причини. По перше, новий власник протягом кількох місяців перед цим експериментом цілком занедбав тренування пса. А, по друге, навіть коли б цього й не було, псові було б дуже тяжко о д р а з у вхопити сліду злочинця на такій місцевості, де з самого ранку перебував мало не весь табір (коло 2.200 мешканців) та де поверх слідув убійника полишилася сила слідув од інших людей, до душоубства зовсім непричетних.

Одначе, на цьому історія з тим псом не скінчилася. Вона мала дуже цікаве продовження. І тому цю частину, для Сушківа дуже неприємну і навіть фатальну, він перебрехав, скільки

¹⁾ Ген. Змієнка не було в той день не тільки при цьому, але навіть в таборі. М. Ч.

²⁾ Акти, арк. 2, стор. 2.

в нього вистарчило до цього здібностей першорядного скоробрехи.

На щастя, про цю частину історії з псом ми маємо в польських актах найдокладніший матер'ял.

Як ми вже знаємо, після невдалого експерименту з тим псом, польський слідчий приступив до огляду трупа й місцевости, де сталося злочинство. Свою працю провадив він по той бік таборових дротів. Недалеко біля слідчого стояло кілька вищих офіцерів, як от український слідчий Дем'яненко, що й собі списував протокола огляду, та ген. Безручко. Трохи подалік стояв і згаданий нижче офіцер Заленський, тримаючи на шворці того самого пса. Сушка там у той момент не було.

Проли того місця, де працював слідчий, за табовою огорожею, на табовій території, стояло безліч народу, козаків і старшин, уважно слідкуючи за кожним кроком слідчого. Сушка в той момент і тут не було.

Де ж він був тоді?

В цей важливий момент, коли всі з напруженням та надією на викриття убійника чекали наслідків праці слідчого судді, він сидів собі дома. З моменту приїзду слідчого о 1. годині аж до кінця експерименту з тим поліційним псом о 5. годині, цілх чотирі години сидів він у своєму помешканню. Сидів і тремтів. Він знав, що той пес може схопити слід злочинця, його слід...

Пересвідчившись, одначе, сам чи через своїх агентів, що пес ніякого сліду не схопив, він рушив і собі до місця чинностей слідчого, тим більше, що відсутність «приятеля» могла кинутися в вічі та зміцнити те підозріння проти нього, для якого — Сушко це добре знав — і без того було стільки ґрунту у всіх обставинах того душоубства.

І от тепер саме й приключилася Сушкові несподівана та велика прикрість.

Коли він, простуючи від свого бараку в напрямку до західного боку табору, де за колючою огорожею лежав Отмарштейнів, труп, почав уже наближатися до того місця, де працювала судово - слідча комісія, поліційний пес, ще за хвилину перед тим цілком спокійний, раптом почав страшенно гавкати на Сушка та вириватися з рук п. Заленського, що міцно тримав пса на шворці¹⁾.

Ні на одну душу в таборі не гавкав та не кидався той пес, тільки на одного Сушка-убійника.

Але й на цьому історія з тим псом не скінчилася.

¹⁾ Акти, арк. 32, стор. 2.

Два чи три дні по тому, як слідчий суддя 3. травня закінчив працю на таборівій території, тоб-то 5. чи 6. травня, той самий пес повів свого поводитаря, офіцера Заленського, до Сушкового помешкання.

Ось що оповідав про це слідчому свідок цієї справи, поручник Куценко:

„Я був присутнім, коли на другий чи та третій день після прибуття слідчого судді поліцейний пес, схопивши нюхом слід в тому місці, де знайдено трупа, дійшов табором до того місця, де знайдено саквояжа, а потім — майже до того бараку, де мешкав Сушко. Сотник Заленський, що вів пса, бачучи, що пес біжить стежкою до Сушкового бараку, припинив свою чинність з огляду на те, що напрям, в якому біг пес, був очевидний.”¹⁾

От-так оповідають нам про поліцейного пса слідчі акти, що й до сьогоднішнього дня зберігаються в архивах Калішського Окружного Суду...

Як бачимо, українська таборова старшина мала повне право, на підставі вже самої тільки історії з поліцейним псом, вважати Сушка за убійника полковника Ю. Отмарштейна.

III. СУШКО САМ БЕРЕТЬСЯ ДО СЛІДСТВА.

Покінчивши от-так безпосередньо зі своєю реабілітацією, Сушко приступав до самостійної слідчої праці.

Йому мало того, що він так щ а с л и в о реабілітував себе на попередніх сторінках своєї книжки. Він горить огнем помсти за смерть свого «побратима». Він має намір викрити «скритовбійника» Отмарштейнового та віддати його, коли не на суд державний, так бодай на суд громадський, на суд національний.

І в 1922. р. Сушко пробував свої сили в ролі слідчого. Але тоді це був ще плохий Сушко, дрібненький злодій, якому попустило вкрасти з стрілецького фонду більшу суму грошей та який, з тієї причини збігом для нього нещасливих обставин, змушений був доконати своє перше душоубство. Боягузливий з роду та незвичайно переляканий обсягом доконаного злочину! Тому й та його слідча діяльність була тоді дуже тиха, злодійкуватотиха.

То він через своїх агентів сидкувався тероризувати свідків та українську слідчу владу ріжними відповідними поголюсками, а то й анонімовими листами²⁾. То він пускав чутки,

1) Акти, арк. 126, стор. 2.

2) Акти, арк. 52, ст. 1; акти, арк. 61, ст. 1.

ніби-то поляки вже арештували злочинця в Ковлю¹⁾. То він, нарешті, через своїх креатур по черзі ширив усі ті припущення, що їх він перелічив на сторінках 36—38. свої книжки, щоби викликати підозріння раз проти поляків, раз проти большевиків, раз проти Тютюнника або проти Чеботарова... Все робив він, лишаючися сам у тіні, щоби направити слідство на фальшивий шлях, щоби залякати слідчу владу й свідків.

Але всі його заходи, в тому числі й «слідча праця», були тоді спрямовані до одним єдиної мети — до того, щоби урятуватися від неминучого лиха, від в'язниці.

Інакший з Сушка — слідчий тепер, у році 1933. з дня народження Христового, а в році одинадцятому з дня доконаного ним замордування полк. Отмарштейна.

Тепер Сушко — велика особа! Тоді він писав уклінні прохання²⁾ до прокуратора калішського суду, щоби його, недовченого студента, пустили до Львова, докінчити перервані війною університетські студії. Тепер він пише вже петиції в оборону нашого народу навіть до Ліги Націй. А до десятилітнього ювілею доконаного ним душоубства він складає навіть книжечку про цю свою славетну дію...

Не дивниця, отже, що й Сушко - слідчий перетвориться тепер, в 1933. р. на справдешнього веленця. Наче в якомусь бульварному романі, розрахованому на політичних покоївок та лякеїв, проминають перед читачем «наші» пошукування, «наш» «розшук», «наші» виміри слідів, не знати звідки з'являються підслухувачі розмов, бідолашні сестри-жалібниці обертаються на контр-розвідчиць і т. д., і т. д.

І, розуміється, на папері, повний успіх! Помсту за «побратима» довершено! «Скритовбивника» — виявлено! Має відбутися над ним суд, Суд Націй.

Золотії мрії убійника, що одразу обернуться на драматичну дійсність, коли розгорнути том актів польського слідства...

Його нове слідство, те, що його ми знаходимо в книжці, має дві меті. Як і перше, воно має удосконалити власну регабілітацію, з одного боку, а з другого — покласти непохитний фундамент для обвинувачення проти мене.

Натуральна річ, я не маю тут на думці розглядати всі дурниці й дрібниці брехливої фантазії убійника.

Отже, спинюся на головніших, сказати б, найфундаментальніших точках.

1) Акти, арк. 61, стор. 2.

2) Акти, останній аркуш, стор. 1.

І. Дві таємничі постаті — два убійники.

Читач, певно, не встиг ще забути Сушкового оповідання про дві таємничі постаті, що їх ніби то несподівано він здибав коло майстерень добродійного американського товариства, коли 2. травня він проводив Отмарштейна до вихідної діри.

Що — правда, розглядаючи вище це оповідання Сушкове, я довів, що ті дві таємничі постаті — неіснуючі істоти.

Одначе, в Сушковій книжці вони мають грати таку велику роль, як для його власної реабілітації, так і для обвинувачення мене, що мусимо спинитися на них трохи докладніше. І то тим більше, що при докладному розгляді байки про двох таємничих людей, виявляться вельми цікаві речі.

Послухаймо ж, насамперед, що в цій справі скаже нам Сушко.

Розглядаючи на стор. 32. своєї книжки питання, «чи сліди стіп убійника» Сушко оповідає нам, що в цій справі у нього відбулася нарада із старшинами, головно з тими, які брали участь «при списуванні історичних матер'ялів».

Коли відбулася та нарада та що її викликало?

Потребу такої наради викликали, як сам Сушко говорить (стор. 32), спостереження, які він зробив, «приглядаючися початковій праці польського слідчого суду», з одного боку, та знайдені при тій праці «перші сліди на місці злочину», т. т. сліди підківок злочинця, з другого.

Звідси ясно, що ця нарада могла відбутися тільки по тому, коли слідчий вже скінчив свою працю, тоб-то ввечері 3. травня.

На тій нараді Сушко переповів про свою зустріч з двома таємничими людьми. І зараз же, ніби-то, «пішов з полк. Віктором Филиповичем і шполк. О. К. на те місце, де стояли критичної ночі ті дві постаті».

Коли саме пішло це товариство на той розслід, про це читаємо на сторінці 33. Сушкової книжки каже:

„Польського судді слідчого не було; ні один із наших (таборових) слідчих суддів (їх було в таборі більше) ще не мав доручення розпочати слідство.”

Як ми знаємо з попереднього, польський слідчий прибув до табору 3. травня біля 1. години по полудні. Отже, з оповідання Сушкового виходило б, що нарада, яка вирішила оглянути місце коло майстерень, відбулася ввечері, а сам огляд зроблено було перед першою годиною того самого дня 3. травня!

Навіть на двох сусідніх сторінках своєї книжки не спромігся автор-убійник збрехати однак во!

Ну, чи не мав же я рації, коли говорив, що Сушко пересічний злочинець!...

Що ж знайшло те товариство на чолі з Сушком-слідчим на тому місці, де стояли ті дві постаті?

„Знайшли ми” — каже там Сушко — „на вказаному мною місці виразний слід стопи черевика військового таборового типу, підкутого підковами... А слід треба було забезпечити від пошкодження. Особливо тому, що такий самий слід знайшли ми з Филиповичем біля дрягяного перелазу (див. схема під Ч. 43) за дротом.

Було очевидним, що „таємна двійка” зпід бараку перелазила через цей перелаз. Чому й коли? Отже, я попросив полк. О. К. (нині в Польщі) викопати прямокутник землі з оригінальним відтиском сліду коло майстерні, щоб не попусти його, роблячи невміло відлив. Цей доказовий корпус віддано в розпорядження головного прокуратора уряду У. Н. Р., Ружицького. Це було ще перед походом.”

Отже, ніби-то це «слідче» товариство 3. травня — не знати тільки коли, перед полуднем, чи ввечері! — встановило ідентичність слідів коло трупа із слідами коло майстерень, вирізало шматок землі з тими останніми слідами та пізніше (коли саме?) передало цей шматок землі, невідомо чому, не слідчому Дем'яненкові, що провадив слідство, а прокураторові Ружицькому, що тільки доглядав над слідчою працею Дем'яненковою.

Наслідком передачі цього «доказового корпусу» було, ніби-то, що

„слідчий суд каліський та головний наш прокуратор¹⁾ Ружицький ствердили, що сліди стопи з місця, де стояли дві незнані особи в момент, коли я відпроваджував Ю. В. з табору (гл. схема Ч. 3 зазначене зіркою) є ідентичні із відливом сліду стопи злочинця, що був біля трупа. Ідентичність доказано точними фаховими мірами судді і обох прокураторів. Під час помірив був і я...

Отже, сліди вказували, що злочинцем був один із незаних особників. Я свідчив²⁾, що з тих двох особників злочинцем міг бути тільки той низший на зріст, бо слід був у місці, де стояв той низший” (стор. 40).

Що злочинець мав бути низького зросту, Сушко доводить тим, що наче-б то судово-слідча комісія зробила «помір на пряму вистрілу» та що наче-б то той помір «вказав, що справник був низше — середнього зросту» (стор. 28).

¹⁾ Головним військовим прокуратором армії У. Н. Р. «д» був не Ружицький, а Шулаєв. Акти, арк. 79, стор. 1.

²⁾ Ні в одному зізнанні своїмому Сушко не свідчив того, що він пише тепер в своїй книжечці. Все це, що він тут говорить, брехня. Акти, арк. 39—41, арк. 89—93; Українські акти, арк. 15—18, арк. 35, стор. 2, арк. 38, стор. 2.

І, нарешті, на стор. 50, реконструюючи, як відбулося замордування Отмарштейна, він говорить, що злочину того докнало... двоє людей.

Для того, щоб довести це останнє твердження, він знову покликається на судово-слідчу комісію, а власне на те, що, ніби-то, вона знайшла під Отмарштейновим трупом сірника, а в кишені небіжчика — бензинову запальничку (стор. 28. і 26). Один, мовляв, давав вогню, щоб прикурити цигарку, а другий у той час стрілив ззаду в Отмарштейна.

Таку роллю визначив Сушко тим двом постатям у своєму «пошукуванню» за убійником.

Цілком інакше змалювали ту їхню роллю в актах польського слідства різні свідки, що, так або інак, причетні були до цієї Сушком вигаданої історії про двох «особників» і, навіть, сам Сушко.

Як ми вже знаємо на основі актів польського слідства тих двох людей, що їх, ніби-то, бачив Сушко по дорозі до вихідної дірки, не було ні там, де їх поставив автор, ні в якому-будь іншому місці.

А що ж було?

Судово-слідча комісія установила 3. травня між 5. і 6. годинами по полудні «виразні й плястичні сліди стопи людської», правдоподібно, убійника, коло Отмарштейнового трупа.

Дізнавшись про це, Сушко вигадав байку про тих двох таємничих людей та тільки під вечір оповів ту саму байку кап. В. Розвадівському, показавши йому й їхні сліди¹⁾. Останній відбув у цій справі нараду із слідчим Дем'яненком. 6. травня Дем'яненко в присутності прок. Ружицького, кап. Розвадівського та Сушка зробив формальний огляд того місця, яке показав йому сам Сушко.

Сушко ж показав йому тільки одне місце, де ті сліди він знайшов. Це було місце коло майстерень, де ніби то стояли ті «особники». **Ніяких інших слідів а ні по цей, а ні по той бік «перелазу» Сушко тоді не вказував!!**

Прококол того огляду міститься в актах українського слідства²⁾. Зміст його є ідентичний з відповідними матеріалами польського слідства.

Під час цього огляду вказаного Сушком місця слідчий Дем'яненко встановив слід тільки одним однієї людини, зробив вимір того сліду і, через порівняння його з гіпсовим відливом сліду коло трупа, виявив повну ідентичність обох слідів та по тому допіру вирізав — він, а не

¹⁾ Акти, арк. 78, стор. 2.

²⁾ Українські акти, арк. 17, стор. 1 і 2.

я к и й с ь шполк. О. К. — шмат землі з тим слідом, приховавши — а не передавши Ружицькому — той шмат, яко річевий доказ у своїй скринці.

Ані одного слова більше не знайдемо ми в протоколі того огляду, власноручно підписаному Сушком.

Де ж подівся слід від другої людини коло майстерень?

Аджеж його при огляді не було знайдено. Очевидно, що тієї другої людини там і не було.

Але — скаже Сушко — там був ґрунт твердий, а взуття в того чоловіка, може, було дуже зношене, і тому його слід не відбився.

Може.

А чому ж тоді слід тієї людини не відбився — аджеж у доконанню злочину, на погляд Сушків, брало участь двоє — на м'ягкому ґрунті північного боку табору, де навіть дуже зношене взуття Отмарштейнове полишило свої сліди?

Де ж інші докази тому, що там коло трупа, вночі 2. травня мало бути двоє злочинців, тих самих двоє, що стояли коло майстерень?

Сірник, що його ніби то знайшла слідча комісія під Отмарштейновим трупом?

Ніякого сірника не було знайдено ні під трупом, ні навколо трупа.

Та, коли б і було знайдено, так це не доводило б, що сірник той належав тому другому з «таємної двійки» і то з тієї простої причини, що в одній з кишень Отмарштейнового вбрання¹⁾ було знайдено коробку сірників, але не знайдено було в небіжчика ніякої — Сушком вигаданої! — бензинової запальнички.

Отже, а ні в одному місці коло майстерень, а ні в другому місці, коло трупа, не було знайдено сліду другої людини.

Бо її, самої тієї людини, і не було!

Безперечним, одначе, фактом лишається те, що в двох місцях, одне від одного доволі відлеглих, знайдено було слід від взуття одної і тієї самої особи.

Якого зросту була та особа?

Твердження Сушкове, що ніби то судово-слідча комісія виміром вистрілу встановила зріст злочинця, як нижший від середнього, спростовує, як безсоромну брехню, протокол оглядин трупа, бо ніякого виміру

1) Українські акти, арк. 17, стор. 1. і 2; акти польські, арк. 55, ст. 2, арк. 56, стор. 1.

вистрілу — що то за безглуздий вислов взагалі! — зроблено не було і через те в тому протоколі немає про це а ні єдиного слова.

Що ж то за слід був, слід в обох місцях ідентичний?

У зізнанню, яке в справі сліду коло майстерень склав Дем'яненко на допиті у слідчого Зальцберга 8. травня, тобто, через два дні після огляду ґрунту коло майстерень він говорив не про сліди, а про «одним єдине¹⁾ слід підквівки» (поєдинчи сляд подкввіки). Це досконале означення знайденого при огляді, вказаного через Сушка сліду, має незвичайно велику вагу. Воно значить, що наш слідчий коло майстерень, знайшов слід навіть тільки від одної стопи.

Один єдине слід та ще й від одної лише стопи!!

Ну, чи не мала рації українська таборова старшина²⁾, вважаючи ці сліди за «з фабриквані»?

Наче відьмак який постояв на одній нозі, а потім зник, наче кріз землю провалився, не полишивши більше а ні одного сліду!!

І читачеві буде не тяжко здогадатися, хто міг би бути тим «фабрикантом».

Тільки той, хто вигадав цю байку про двох людей, хто стілько набрехав у звязку з нею, — тільки автор книжки, тільки убійник полковника Отмарштейна — тільки Сушко.

Але приймімо на хвилинку, що той слід не зфабрикований, а що був то реальний слід якоїсь особи, правдоподібно убійника.

Хто ж був тією особою?

Матер'ял для відповіді на це питання подає нам те саме зізнання п. Дем'яненкове.

Він оповів польському слідчому, що той один єдине слід він знайшов не під майстернею, як треба було того чекати за байкою Сушковою про тих двох «особників», а на віддалі трьох кроків від неї, на добре утоптаному глинясто-піскуватому ґрунті. А з протоколу судово-слідчої комісії з дня 17. червня³⁾ ми знаємо, що стежка, якою йшли Отмарштейн та Сушко до діри, знаходилася від майстерні на віддалі тільки трьох з половиною кроків. Таким чином, знайдений Дем'яненком слід знаходився майже на

¹⁾ Акти, арк. 56, стор. 1.

²⁾ Акти, арк. 61, стор. 1.

³⁾ Акти, арк. 94, стор. 1.

самій стежці, що привела Сушка з Отмарштейном до дірки.

Очевидно, той «особник», що полишив слід від своєї одної стопи, стояв так близько ($\frac{1}{2}$ кроку) коло тієї стежки, що його повинен був би зазримити — тоді ж світив місяць — і Отмарштейн, та як дуже «досвідчений патизан»,¹⁾ насторожитися... Але... не зазримитив!!

Та вернімся до питання, кому належав той слід від одної стопи?

Із зізнання Дем'яненкового можна зробити той висновок, що стежка мала ґрунт ще більше утопаний, ніж те місце, де він той слід знайшов. На тій стежці не знайшлося таких самих слідів. Коли б вони були там, Сушко — будьмо певні того! — показав би їх Дем'яненкові. Очевидно, що той слід від одної стопи міг повстати тільки таким способом, що хтось, ідучи тою дуже утопаною стежкою, ненавмисне збочив з неї на пів кроку та, ступивши одною стопою на м'якший ґрунт, полишив отой один єдине слід і далі знову пішов стежкою.

Ми знаємо, що 2. травня між 21. і 22. годинами тою стежкою пройшли Отмарштейн та Сушко. Отже, найприроднішим та найлогічнішим серед всіх обставин даного злочину може бути тільки той висновок, що той слід належав одному з них.

Кому?

Кому ж, як не Сушкові? Аджеж таке зношене взуття, яке мав Отмарштейн, не могло лишити слідів на твердому ґрунті коло стежки!

Та й, нарешті, пощо було б Сушкові так безсоромно брехати, брехати без глузду і без потреби, коли б він не мав на оці тим одвернути увагу від своєї власної персони, від свого сліду та спрямувати цілий розслід на фальшиві шляхи, а чому, тим часом, поспішно та нелегально вирядити свою дружину до Львова.

Справді, так брехати може тільки убійник!

2. Убійник покрав таємні документи.

Коли Отмарштейн приїхав до обох таборів, він мав при собі всякі документи.

Серед них, насамперед, було чимало приватних листів, які він привіз зі Львова до різних мешканців обох таборів. Всі

¹⁾ Акти, арк. 61, стор. 1.

ті листи він або передав безпосередньо адресатам, або ж залишив для них в українських таборових установах.

Опірч цих листів та різних персональних документів, вирушивши Отмарштейн в дорогу до Львова 2. травня, мав при собі й інші матер'яли та документи, що про їхній зміст і характер докладно ніхто не знав.

Коли судово-слідча комісія переводила ревізію небіжчикових річей, вона не знайшла серед них жадних документів такого роду. Отже, не знайшла вона й тих, ніби-то в таборі через Отмарштейна писаних, історичних «спогадів» про 2. дивізію січових стрільців.

І слідча влада з цього факту зробила той єдине-можливий висновок, що убійник ті документи й історичні матер'яли забрав до своїх рук.

Надто дивним та незрозумілим видавався тоді для всіх грабунок тих «спогадів», призначених до друку в проєктованому а д м а н а с і січового стрілецтва. Ми чули від Сушка, що ті спогади мали бути працею колективною. Але ніхто з осіб, що брали участь в її складанню, ні сотник Максим, а ні головний співробітник, Сушко, на допитах у слідчого польського чи українського, не сказали, що та праця знаходиться в кого сь із них двох.

І от тільки тепер, по одинадцяти роках, Сушко признається в своїй книжці, що той історичний манускрипт з нього ходить с'я в нього, починаючи від вечора 2. травня 1922. року й аж по-нині.

Надзвичайно дивним та дуже підозрілим є це несподіване Сушкове признання по такій довгій мовчанці.

Одначе, ми не вважаємо за потрібне давати тут ґрунтовну оцінку тому, запізненому Сушковому признанню.

Для цієї праці досить буде й того, що ми сказали з цього приводу, коли спинялися над метою Отмарштейнового приїзду до шепіорнівського табору.

Інакше виглядає справа з таємними документами. Вони й досі не знайшлися та, певне, й не знайдуться вже ніколи.

Що то були за документи?

Розуміється, у Сушка й на це питання, як і на кожне інше, є готова, але брехнею підбита, відповідь. Що - правда, цього разу він не дає прямої відповіді на нього, але за те хитро підводить читача, ніби-то, до самостійного — єдино-можливого розв'язання цієї проблеми.

Читач повинен пригадати собі, як Сушко на початку своєї книжки змалював перші моменти Отмарштейнового перебування в таборі. Отмарштейн, мовляв, насамперед поспішав одвідати свого «побратима», Сушка. Він «замешкав» у нього ж.

Він провів увесь вечір 29. квітня теж у Сушка. І от, того ж вечора відбулася між ними довга, інтимна розмова, що оберталася головно коло мові особи. Під час тієї розмови Отмарштейн, ніби то розказав Сушкові, що він має «документальні матер'яли до опублікування», але «держить їх у ріжних місцях в укритті і тепер, перед від'їздом, збирає їх»¹).

Отже, звязок цього останнього речення з усім характером тієї вечірньої розмови ясний. І читач повинен, ніби-то, цілком самостійно, скласти собі певну думку про зміст і характер тих таємних документів. Це мали б бути документи, що повинні були б викрити шкідливі впливи Чеботарова на українську політику. От якого роду документи привіз Отмарштейн до табору. Хитрий от-той убійник Сушко, але-ж найголовніше, що без краю брехливий.

І коли б не ті акти польського слідства, до яких нам **радив** Сушко раз-у-раз звертатися, може, й тяжко було-б викрити всю неправду його дурних теревень, всі його наміри — наміри убійника, що має на думці не тільки виправдатися, але й «пришити» душогубство, якого сам допустився, іншій особі, в даному випадку, — мені.

Він, бачите, сором'язливо признається читачеві, що не знає, що то були за документи, бо Отмарштейн йому «не говорив про це, а ні не показував їх».

Але він напевно знає, що Отмарштейн привіз зі собою до табору якісь таємні документи. Та ще й які таємні! В папір запаковані, шнурком перев'язані та ще й ляковою печаткою припечатані!

Що все це — щира правда, він доводить навіть через свідоцьке зізнання — коли читач зацікавиться, хай, мовляв, загляне до польських актів! — шполк. Тобілевича.¹)

„Зате” — каже на ст. 13 — „з цілою рішучістю стверджує шполк. Тобілевич (той, що припровадив до мене Ю. В. з Каліша), що він бачив на власні очі два невеличких пакети вісімкового формату, старанно завинені в пакунок папер жовтої краски, обв'язані шнурком та під ляковою (сургучною) печаткою.”

Але, то він тільки удає, що не знає, якого характеру та змісту були ті таємні документи. Він, що-правда, й тут ховається за чужу спину, за таборян, але з по-за них все-як визирає знайоме вже нам обличчя Сушка-скоробрехи.

¹) Акти, арк. 50, стор. 2. Такого самого змісту знаходимо ми зізнання Тобілевича і в актах українського слідства. Укр. акти, арк. 29. стор. 2.

Розглядаючи на стор. 38., між іншим, припущення V, він каже, що мотивом до замордування Отмарштейна у Чеботарова було «відібрати тайні компромітуючі документи» що компромітують, очевидно, того ж таки Чеботарова.

Загляньмо тепер до актів польського слідства.

Про це, що Отмарштейн мав при собі, справді, якісь таємні документи, ми дізналися від свідка, сотн. М. Тобілевича.

На допиті 14. травня він у цій справі свідчив так:

„Коло 7 години вранці, напившись чаю, Отмарштейн вийшов зо мною до сусіднього покою, де була умивальня щоб помитися. Він дав мені ключик, що був прип'ятий до ланцюжка, щоб я одімкнув саквояж та вийняв приладдя до вмивання, що я й зробив. Заглядаючи до саквояжу, сконстатував я, що в саквояжі, oprіч приладдя до вмивання, та іншого дріб'язку, лежала завтовшки з мизинець загорнута в білий папер пачка розміром з великий канцелярський конверт. На мене вона зробила вражіння якіхсь документів. Виходячи до умивальні, Отмарштейн не доручав мені замкнути саквояж на ключ, але запитав: „Чи безпечно лишити саквояж отвертим?“ Я заспокоїв його що до того, що саквояж без остраху можна лишити отвертим, бо ніхто до нього не доторкнеться. Помившись, Отмарштейн замкнув саквояж на ключ, а ключ забрав з собою.”

Отже, не дві, а одна пачка, загорнута в білий папер, не перевязана шнурком та без усякої лякової печатки!

От що зізнав один єдиний свідок, що на власні очі бачив тую пачку. Решту ж, за своєю звичкою, Сушко прибрехав, і то прибрехав без усякої потреби й тільки для того, щоби своїми брехнями, як найдужче підкреслити таємний та — для Чеботарова! — компромітальний характер тих документів.

Таким чином, на думку Сушкової, це були документи, що мали компромітувати мене.

Жадних доказів до справедливості цієї думки, ясна річ, він не має. Натомість, так йому здається, в нього в посередні докази, сказати б, індіції.

Таких індіцій в його книжці наведено дві.

По-перше, вже згадана вечірня розмова його з Отмарштейном, яка, ніби-то, відбулася 29. квітня.

Але, як це доводять зізнання свідків, і навіть, зізнання самого Сушка, розмови тієї не було.

По-друге, припущення V, що наче б то я замордував Отмарштейна з метою загартувати ті компромітальні документи і тим зробити неможливим опублікування їх.

У зізнаннях різних свідків в актах польського слідства ми знаходимо припущення, які перелічує Сушко в своїй

книжці. Та тільки нема там такого припущення що до моєї особи.

На цьому можна було б і закінчити спростовання нової брехні Сушкової. Та проте ми вважаємо за потрібне розглянути це питання про таємні документи Отмарштейнові трохи докладніше, бо такий розгляд дасть нам змогу кинути яскраве світло на дійсний характер тих документів.

Коли Отмарштейн прибув до Щепіорна, де мав намір побути коло 5. днів, він не менш ретельно пильнував своїх документів, ніж це спостеріг сотн. Тобілевич у таборі калішсько-му. Він і тут тримав їх у замкненому на ключ саквояжі.

В своїй книжці Сушко пише, що він «не зауважив, щоб Ю. В. зачиняв її (торбу М. Ч.) стало на ключ». Але тоді, в 1922. р., оповідаючи слідчому про те, як 29. квітня він привів Отмарштейна на ночівлю до сотн. С. Гудвіла та приніс туди для нього свою постіль, він заявив, що достаючи подушку з Отмарштейнового саквояжа, він «сконстатував, що саквояж замкнено на ключ»¹⁾.

Від кого ж крився тоді Отмарштейн з ціми документами в Щепіорні?

Отмарштейн знав, що я в таборі не живу та що мене в таборі тоді не було. Я приїхав туди з Варшави, де перебував у службових справах, тільки 19. травня.

Отже, не від мене.

А від кого-ж? На це питання читач трохи згодом спроможеться дати відповідь сам...

Але це питання, саме з себе дуже цікаве, не має особливої ваги.

Далеко важніше для справи є питання, чи не користав з цих документів Отмарштейн під час свого перебування в таборі.

Для відповіді на це питання дає нам матер'ял зізнання сотн. С. Гудвіла, в якого жив Отмарштейн.

Ось що свідчив він 17. травня в справі Отмарштейнового саквояжа:¹⁾

„Виходячи з квартири, Отмарштейн залишив саквояж, той самий, якого мені оце показав слідчий (було показано річевий доказ, саквояж) не замкненим. Отмарштейн не доручав мені пильнувати та наглядати за тим саквояжом. Я ще перед тим попереджав Отмарштейна, що, виходячи з квартири, не замикаю її на ключ. Протягом наступних днів Отмарштейн так само не дбав про згаданий саквояж, з чого я роблю висновок, що в ньому не було якихсь річей, які мали б для Отмарштейна особливе значіння.”

¹⁾ Акти, арк. 39, стор. 2.

²⁾ Акти, арк. 53, стор. 1 і 2.

Це зізнання сотн. Гудвілове можна пояснити тільки так, що кожного дня, йдучи Отмарштейн до Сушка на працю, забірав ті таємні документи з собою, лишаючи саквояж незамкненим на ключ.

Очевидно, що так і для самих документів було безпечніше, і для «праці» тієї було зручніше мати ті документи раз-у-раз під рукою... Коли б ті документи не потрібні були Отмарштейнові при тій «праці», то пощо б треба було йому їх щодня забирати з собою та цілісенький день носити по табору. По що? Хіба не краще було б приховати їх у тому саквояжі, замкнувши його — саквояж мав аж три клямки! на ключ? Адже в калішському таборі він лишив їх в помешканню сотн. Тобілевича в замкненому на ключ саквояжі, коли пішов до начальника ґенштабу Петрова на авдієнцію!

Ясна річ, що Отмарштейн забірав з собою ту — «завтовшки з мизинець» — пачку документів тільки тому, що вони потрібні були йому при «праці».

Сама тільки ця думка, зрозуміла річ, в дуже неприємна й навіть небезпечна для Сушка, для убійника.

Звідси вся та Сушкова брехня про вечірню розмову з Отмарштейном 29 квітня та про те припущення V, що, нібито, обвинувачувало мене та наводило навіть мотиви мого злочину.

Звідси й усі його теревені про те, що ті таємні документи становили частину сенсаційних документів, які компромітували «оточення» Головного Отомана, які знаходилися в різних місцях «в укриттю» та які Отмарштейн тепер, за якийсь тиждень - два перед від'їздом до Румунії, збірав з тих місць до купи.

Все це, ніби-то, говорив йому того вечора 29 квітня сам Отмарштейн.

У Сушківій книжці надibuємо раз-у-разне покликуння на мерців. Для злочинця, а особливо для немудрого, нема кращих свідків, як померлі. Смерть навіки замкнула їм уста. З глибокої домовини не озватися вже їм, щоб спростувати всю неправду убійникову, та щоб оборонити свою честь та добре ім'я!

З анальоґічних міркувань виходив Сушко й тоді, коли радив усім «цікавим» звертатися до актів польського слідства. Це була не тільки порада, але й рекляма для його убогої книжечки, бо в читача могло від поради тої лишитися одне-одне вражіння, що Сушко свою книжку написав на основі саме цих актів.

І ті акти видавалися йому теж за мерців — закопаних у домовині архівів Калішського «Карного» Окружного Суду...

Але ці останні мерці встали з тої домовини та ще не одним тяжким словом промовлятимуть вони проти Сушка в оборону святої правди...

Так само й з тим, Отмарштейновим архивом!

Не тільки зі статті полк. В. Мурашкової,¹⁾ але й — і то далеко докладніше — з актів польського слідства дізнаємося ми, що небіжчик дійсно мав чималий приватний архив, присвячений нашій визвольній боротьбі за часів 1918—21 р. р.

Натуральна річ, як і в кожному приватному архіві, було в ньому чимало матер'ялів сенсаційного характеру, що компромітували людей з наших провідних кол. Але, переважно, складався він з історичного матер'ялу, що його мав Отмарштейн на думці обробити на дозвіллі. Думати інакше, припускати, що Отмарштейн збирав головню сенсаційний матер'ял та ще з метою компромітації окремих осіб, це значило б ображати світлу пам'ять Небіжчика, серйозного, вченого генерал-штабовця української армії, розумного й чесного українського патріота.

Сам Отмарштейн характеризував свідкові С. Гудвілові свій архив, як історичний,²⁾ де, між іншим, містилося дуже багато всяких його нотаток і матер'ялів до нашої збройної боротьби.

Але весь цей його архив **не був** розкиданий по різних місцях, хоч би й «в укриттю», а був зібраний до одного місця, до Ченстохови, до він замешкував перед листопадним повстанням 1921. р. разом з генштабом нашої армії, до якого він тоді належав, як начальник оперативного відділу.

Ясно й недвозначно заявив про це сам Отмарштейн тому ж таки сотникові Гудвілові, в якого він оселився.

Ось що зізнав останній в цій справі на допиті 17. травня:)

„Зазначив (Отмарштейн. М. Ч.), що поїде на Варшаву, де має де-що поладити, що саме—того не сказав, а звідти заїде до Ченстохови до знайомих, де має забрати частину своєї книгозбірні та різні історичні матер'яли. З Ченстохови мав замір їхати до Львова, а звідти— в найближшому часі до Румунії.“

Отже, в Ченстохові. Та, може, частиною у Львові. Тут, а не по різних місцях знаходився Отмарштейнів архив.

Перед своїм прибуттям до Щепіорна Отмарштейн у Ченстохові не був і з тої причини привезти звідти частину того архиву до табору не міг.

Таким чином, лишається тільки Львів.

1) „Січ“, Ч. 4. в дня 28. січня 1933. року.

2) Акти, арк. 53, стор. 2.

3) Акти, арк. 53, стор. 2.

Але зі Львова він не брав би ніяких «таємних» документів із собою до табору, коли б вони там не були йому потрібні.

Очевидно, що вони потрібні були йому саме в щепіорнівському таборі, потрібні були кожного дня, коли та «спільна» з Сушком «праця» розпочиналася. Тільки тому він привіз їх до Щепіорна. Тільки тому він кожного дня забірав їх із собою, коли виходив із Гудвілового помешкання та йшов до Сушка на «працю».

Чи не ясно після цього, що й «праця» та, очевидно, стосувалася не до історії січового стрілецтва, а одної «історії», в якій певну, і то вельми сумну, ролю грав саме Сушко?

Тепер стає нам зрозумілим, що ті таємні документи міг привезти Отмарштейн тільки зі Львова, бо саме у тому Львові почалося «списування» от-тої Сушкової «історії» — історії злодія, що вкрав не більше й не менше, а тільки два мільйони (Хай читач переведе цю суму за курсом середини 1920 р. на долари!) — карбованців, історії, що коштувала Отмарштейнові життя...

Таємні документи, що їх привіз небіжчик до Щепіорна, то — протоколи з допиту тих свідків, на який покликався Сушко, щоб виправдатися від обвинувачення в покражі стрілецького фонду та різні інші, дотичні до цієї справи матеріали.

А та «праця», яку «списувалося» в Щепіорні, полягала знову ж таки у складанню протоколів з допиту різних людей — таборян, Сушка, його дружини та свідків.

І, хоч Отмарштейн знав українську мову гірше, ніж Сушко, проте мусів він сам ті протоколи списувати, а не Сушко. Бо було б нечуваною та небувалою річчю, коли б слідчий доручив списувати протоколи з допиту свідків самому обвинуваченому, в даному випадку, злодієві Сушкові!

Таким чином, ці документи, коли й мали кого компрометувати, то тільки Сушка. І опублікування тих документів-протоколів загрожувало Сушкові і тільки Сушкові, вічним безчестям, та вром злодія, кінцем його політичної кар'єри на вічні віки...

Можна було б ті документи, щоб врятуватися від такої біди, вкрати. Але сама покража від того безчестя Сушка не рятувала. Слідчий Отмарштейн, коли б живий був, міг би поновити їх шляхом нових допитів.

Отже, треба було не тільки тії протоколи вкрати, але, одночасно, й знищити самого слідчого. Тоді й всі інші, всі от-ті Коновальці, преславная «команда» УВО й т. п., побояться взя

тися до нового розслідування покражі, як не як, а наших народних грошей...

І Сушко знищив Отмарштейна!

Він не помилився!

«Команда» увістив мовчить по сей день!

3. Моя розмова з Сушком 27. травня 1922. року.

За один із доказів моєї причетності до замордування полк. Отмарштейна має в Сушківій книжці становити моя розмова з Сушком, що відбулася на другий день після того, як склав я зізнання в польського слідчого в дню 26. травня.

Але в тому, що Сушко з приводу цієї розмови написав у своїй книжечці, він побив усі попередні рекорди своєї брехні.

Почитайте тільки, як аранжував він ту нашу розмову... на папері. Справді, що йому міг би позаздрити якийсь наш сільський Шерльок Хольмс, скажемо, з яких-небудь Малих Сорочинців Миргородського повіту на Полтавщині...

Я «зголосився» до нього на розмову «в чотири очі»!

Він же, бажачучи «мати свідків» тої розмови, ніби то «призначив» її у «своїй» штабній кімнаті, укрив там же — де саме? — одного старшину, «що міг прислухатися нашій розмові, а крім того заїмпровізував підслуховий — який саме та де? — приряд до сусідньої кімнати для другого старшини». ¹⁾

Тут і свідки, і мікрофон... Особливо ж той мікрофон! І то в таборі для інтернованих? Зовсім так, наче з оповідання про сон знаменитої української рябої кобили...

Ну, чи й справді ж не велетень хиба наш слідчий-Сушко? Але тільки... на сміховинні брехні...

А про що ж у тій розмові мовилося?

За одинадцять років мовчанки можна ж було Сушкові на дозвіллі й зміст розмови нашої надумати, щоби влучніш її потім вибредати!

Ось що пише він з цього приводу в своїй книжці на стор. 43:

„Він²⁾ заявив, що приходить з поручення Головного Отамана С. В. Петлюри в довірочній справі; казав, що Головний Отаман дуже прикро схвилюваний смертю полк. Отмарштейна. Він — начеб-то — має звідомлення, що вбивником Ю. В. є я, Сушко. З огляду на мої колишні боеві заслуги, хоче мене „рятувати перед карою“. Тому Головний Отаман передає мені через його, М. Чеботарова, закордонний пас та гроші й радить мені негайно виїздити закордон. Пас цей

¹⁾ Сушко, стор. 43.

²⁾ Тоб — то, я. М. Ч.

(польський) мав М. Чеботарів при собі, а гроші обіцяв принести в день мого від'їзду."

Отже, Чеботарів був, сказати б, спійманий на гарячому. Лишилося тільки піти до слідчого, оповісти докладно про розмову, привести свідків, отих двох сотників, для ствердження правдивості своїх слів. І той Чеботарів не гуляв би на волі...

Але Сушко того тоді не зробив! І то тому, що **свідків** тих тоді **не було**, що **обставини**, серед яких та розмова відбулася, **були інші**, ніж їх змалював Сушко, та що й **зміст самої розмови** був цілком **відмінний**.

Неправда, що я спершу «зголосився» в Сушка, а потім у «призначений» Сушком час прийшов до нього на розмову. Така розмова була для мене недоцільною. Я хотів зненацька захопити Сушка абсолютно неприготованим до розмови. І прийшов я до нього несподівано і то вранці.

З тієї причини не було й не могло бути ніяких свідків — підслухувачів нашої розмови, не було, як не могло бути й ніякого підслухового — (та й де було його взяти в таборі?) — **п р и р я д у!**

Та й для чого потрібен був би весь цей аксесуар досвідченого детектива, як не на те, щоб потім оповісти про всю ту розмову судовому слідчому для належного вжитку?!!

Ну, а чому ж тоді ми а ні єдиного слова не знаходимо про таке аранжування цієї розмови, про свідків, про мікрофона в тих актах польського слідства, що для Сушка становлять найавторитетніше джерело для висвітлення Отмарштейнового замордування?

А тому, що все це є нечуваною брехнею, брехнею у б і й н и к а.

Розмова наша з Сушком відбулася вранці й тривала майже цілий день без перерви. Її дійсний зміст буде вміщено в додатку до моєї великої книги. Тут же, для того, щоб спростувати й цю брехню, досить буде сказати, що сам Сушко на допиті в польського слідчого 13. червня ¹⁾ хоч і добре перебрехав її, — майже до щенту спростував всю ту розмову, яку він тепер, у році 1933, так старанно скомпонував, прикрасивши її свідками та мікрофоном...

В ній, от-тій вигаданій Сушком розмові в році 1933, тільки того й є правди, що я дійсно не тільки **сформулював** загальне **обвинувачення** його, Сушка, в замордуванні Отмарштейна, але й **обґрунтував** те обвинувачення **масою здобутих фактів**, що всі разом дуже промовляли проти нього. Все ж інше є наскрізь брехнею. Ніякої поради йому втікати закордон я від С. Петлюри не передавав, ніякого паса я йому не пропонував, бо

¹⁾ Акти, арк. 90, стор. 1 і 2, арк. 91, стор. 1 і 2.

й не мав, ніяких грошей для закордонної подорожі йому не обіцяв.

Але думаю, що, коли б я все це справді тоді зробив, то Сушко з радістю за пропозиції такі вхопився б, бо вже тоді він надумав утікати з Польщі.

Він знав, що польська прокуратура не тільки була тоді переконана, що убійником Отмарштейновим є він, Сушко, але й мала на думці заарештувати його самого та його спільників.

Знали про ці наміри слідчої влади й українські урядові кола. **Знав про це й С. Петлюра**, що одержав у цій справі навіть спеціальний доклад Генерального Інспектора Армії У. Н. Р. генерал-хорунжого Удовиченка з дня 29. липня 1922. року за № 0215/11...

Сушка було попереджено про можливий арешт, і він утік з табору й навіть з Польщі, закордон...¹⁾

4. Жінки — контр-розвідчиці?

Вже оповідаючи своїм читачам нісенітниці про те, як Отмарштейн вийшов із щепіорнівського табору 2. травня, Сушко висунув на авансцену «таємничу» жінку.

.Ця поява тої жінки була в тому місці Сушкової книжці випадковою, сказати б, принагідною. Там вона мала тільки спонукати Отмарштейна до раптового залишення табору. Але вже тоді можна було (з огляду на таємничий характер тієї жінки) — здогадатися, що Сушко має намір відвести тій жінці у своєму «свідоцтві» велику роль.

І справді, в його «імпровізованому розшукові» ми бачимо ту жінку на надзвичайно відповідальних ролях. Вона не тільки спонукала Отмарштейна припинити «працю». Вона навіть заманила²⁾ його від села Щепіорна, куди, як ми знаємо, спрямував його Сушко, до протилежного, західного, боку табору, де легко було доконати злочин та де вже чекав на нього убійник...

Вона, так думає Сушко, була, безперечно, спільницею злочинця.³⁾

І Сушка найбільш дивує, що та жінка не зголосилася до слідчого судді, помимо того, «що він її розшукував⁴⁾». Але наївно думати, що «спільниця» злочинця сама зголоситься

1) Сушко, стор. 42.

2) Сушко, стор. 42.

3) Сушко, стор. 41.

4) Слідчий не шукав і не міг шукати тієї таємничої жінки. Сушко на численних допитах ні одного слова не сказав слідчому про ту жінку. Це по довгій мовчанці він її просто вигадав, щоб рятувати себе. М. Ч.

до слідчого, може тільки людина, обдарована безмежною дурістю!!

На Сушків погляд, то була жінка контр-розвідця, з тих жінок, які жили в окремому «жіночому» бараці; тіх жінок уживано було, «яко агенток розвідчого відділу» та яких «начальником був М. Чеботарів». Ті жінки, так оповідає Сушко, перебували в Ченстохові і через те з де-якими з ніх мав знайомство «напевно» й Отмарштейн ще з часів свого перебування в тому місті. Свою причетність до злочину ті жінки зрадили, наче-б-то, тим, що погрожували всім, хто активно цікавився справою Отмарштейнового замордування; певне погрожували й Сушкові, бо ніхто так справою тією не цікавився, як він.

Жінки?! погрожували?!

Тут перед нами вже не тільки дурень та скоробреха, а просто підла людина!

Погрожували та тільки не жінки з жіночого бараку й не Сушкові! А вельможі таборів, як от, напр., Сушко, в якого дружина була «хвора», погрожували тим жінкам, коли ті нещасні не піддавалися на їхні залицяння...

І історія того жіночого бараку, то — історія жіночого горя, жіночої беззахистної недолі та жіночих сліз...

Бо ті жінки — були то не контр-розвідчиці, а сестри-жалібниці, що на нашому фронті виконували свій національний обов'язок. А коли й були серед ніх агентки з контр-розвідки, так не я, а хтось інший був їхнім шефом!

А найголовніше, де ж ті докази, пане убійнику Сушко, що то були жінки контр-розвідчиці, що вони підлягали мені, що вони погрожували вам, що вони заманили Отмарштейна й т. д. В актах польського слідства?!

Ні, в тих актах, що «містять найповнішу збірку даних про злочин і злочинця», читач не знайде а ні єдиного слова про те, що переповів - набрехав йому Сушко у своєму «імпрізованому розшукові».

Сушко аж надто добре охрестив от-той свій розшук!

Він, справді, є наскрізь імпрізований, так само як і ціла його книжка становить імпрізовану, але нерозумну брехню убійника!

IV. ЧОМУ СУШКО ВБИВ ПОЛКОВНИКА Ю. ОТМАРШТЕЙНА?

Коли, розглядаючи різні припущення що до того, хто вбив Отмарштейна, Сушко спинився з осібна на IV припущенню, що обвинувачувало його в замордуванні небіжчика, він насамперед поставив питання:

«Мотив? Мовляв, помстився я за невідале повстання: за Базар». ¹⁾

На основі актів польського слідства мушу категорично заявити, що ніхто з таборової старшини не додумався до такого смішного мотиву до душоубства, яке доконав Сушко.

Справді, що могло б бути ще смішніше від того припущення, що Сушко, мовляв, замордував Отмарштейна, щоб помститися за невідале повстання й, як раз саме, за Базар.

Дезертир, що під час бою коло Базару втік від своєї бригади і тим засудив її на знищення червоними і — на тобі — помстився!!

За що? За те, що він сам, той дезертир, показав себе негідним бути членом офіцерської родини! На кому? На тому, хто своєю «легендарною хоробрістю» був зразком для кожного старшини молоді української армії?!

Такий безглуздий мотив до доконаного злочину міг придумати тільки сам Сушко, щоб тим легше реабілітувати себе.

Українська таборова старшина дивилася на злочин поважніше й глибше, коли вважала Сушка за убійника Отмарштейнового.

Вона цілим своїм еством відчувала правду, коли вустами свідка, В. Куценка, говорила на допиті в польського слідчого 13. липня: ²⁾

„Особисто я вважаю, що вбивство Отмарштейна було не актом політичним, а виключно злочинною дією осіб, що для них важно було знищити Отмарштейна, як живого свідка подій, що компромітували тих осіб в минулому та в майбутньому могли стати для них небезпечними в їхній військовій або політичній кар'єрі.“

Відчувала, але тої правди, яку ми знаємо тепер, тоді ще достомовно **не знала**. Для того, щоб виявити дійсний мотив злочину, який доконав Сушко, треба нам трохи заглибитися в історію стрілецького фонду.

Ми не думаємо тут переповідати всієї історії з тим стрілецьким фондом, бо це докладно буде зроблено у великій нашій праці про замордування полк. Отмарштейна.

Отже, в дальших рядках ми маємо на думці лише в загальних рисах подати головні факти з тієї історії, щоб при їхній допомозі висвітлити генезу трагедії другого травня.

Стрілецький фонд було засновано приблизно тоді, коли гострий конфлікт між Центральною Радою та німецьким командуванням привів на прикінці квітня 1918. р. до розпуску

¹⁾ Сушко, стор. 37.

²⁾ Акти. змк. 126, стор. 2.

Ради, арештовання українських політичних діячів через німецьку владу, до обеззброєння українських військових частин та до «вибору» гетьмана Павла Скоропадського.

Тоді решта членів українського уряду передала до рук «січовикам» чималі державні суми з тим, щоб, коли потрібно буде, черпати з того прихованого фонду кошти на національну боротьбу.

Які суми взагалі передав наш уряд січовикам, досконало установити було неможливо навіть тоді, коли де-які члени новоствореної в 1919 р. стрілецької ради, реагуючи на поширені чутки про зловживання тим фондом, вимагали загального звіту. Не можливо було тому, що ніякого книговодства не провадилося, що великі, часом, суми приходили до фонду та витрачалися з нього без усяких слідів у бухгалтерії.

Ті суми, які уряд Центральної Ради передав січовикам, сказати б, у депозит, було витрачено на організацію протигетьманського повстання. Гетьмана з його чужинецькою владою було зкинuto. Прийшов наш, український уряд.

І от знову, коли здобуто було Київ, а ясновельможний, так скоро впавши, утік до Німеччини, наш уряд, в особі Головного Отамана С. Петлюри, передав команді С. С. кілька міліонів карбованців на пропаганду та організацію січового стрілецтва.

Окрім цих урядових дотацій, до того фонду припливали суми з різних інших джерел. Таким джерелом були, напр., каси ворожих частин, що, панічно втікаючи, залишали все своє майно, або каси гетьманських полків. Нам відомий, напр., факт, коли з каси сердюцького гарматного полку до стрілецького фонду постуило в 1918. р. 2000000 карбованців.

Скільки грошей перейшло через стрілецький фонд, ледви чи на це питання ми дістанемо колись ясну відповідь. Але такі особи, як от Коновалець, Сушко, Мельник та інші, щонайменше, головні, більші суми, які поступали до стрілецького фонду, могли б собі пригадати та скласти бо-дай якийсь приблизний до дійсного звіт. Одне тільки можна з певністю сказати, що через касу того фонду пройшли дуже поважні суми. Де-які особи називають 15 міліонів. Інші говорять про більші суми.

Але, незалежно від величини загальної суми того фонду треба ствердити що то були гроші нашого народу, гроші, за які січове стрілецтво, в особі його керівників, має відповідати перед нашим суспільством та з тої причини мусить і повинно скласти звіт про те,

куди та на які справи ті народні гроші було витрачено.

Виходячи, очевидно, з такого погляду на стрілецький фонд, не раз члени стрілецької ради підносили на пленумах ради питання про звіт. Але без усяких наслідків. Що, правда, почули вони на одних зборах від Коновальця, який був головою ради, та від сотн. Матчака, який був скарбником фонду, що в фонді, ніби-то, залишилося готівкою 2000000 карбованців. Натурально, це не могло вдоволити стрільців, і на тіх же зборах було вибрано ревізійну комісію. Але ревізійна комісія, в складі Сушка, Кураха та Дашкевича, не спромоглася обревизувати рух грошових коштів через брак книг, квитків та всяких писаних доказів прибутків та видатків, та припинила свою працю в наслідок того, що Курах і Дашкевич, з огляду на безнадійність самої ревізії, від участі в ревізійній комісії відмовилися.

Ось чому під час ліквідації корпусу С. С. на останній стрілецькій нараді в Чорторії, коли знову порушено було справу стрілецького фонду, вирішено було прийняти звіти Коновальців та Матчаків до відома, а решту стрілецького фонду, 2000000 карб., приховати в безпечному місці до слушного часу. Виконати цю постанову мали сотн. Бісик та пор. Опока, які повинні були перебрати ту суму від скарбника Матчака з тим, щоб потім передати її стрілецькій раді на близькому пленарному її зібранню. Гроші було приховано...

В травні 1920 року разом із поляками було здобуто Київ. Тоді ж саме в Києві опинилася 6. стрілецька дивізія, а з нею й 16. бригада, яка належала до 6. стрілецької дивізії та якою командував Сушко.

З цього моменту й починається та Сушкова історія зі стрілецьким фондом, за яку Отмарштейн заплатив своїм життям.

Опинившись у Києві, Сушко знайшов Бісика та наказав, щоб той передав йому ту решту стрілецького фонду, що була на схованці, на тій підставі, що, ніби-то, команда С. С. доручила, мовляв, йому ті гроші забрати.

Бісик Сушкові гроші передав.

Але скоро по тому приїхав полк. Чмола та, теж з доручення команди С. С., став вимагати від Сушка, щоб той передав йому ті самі гроші, бо він мав наказ перевести їх за кордон, де в той час перебував Коновалець із більшістю свого штабу та членів стрілецької ради.

Сушко грошей не передав, і полк. Чмола повернувся назад ні з чим.

Від того часу січове стрілецтво тих грошей вже не побачило...

Прошло чимало часу. Гроші зникли. Лишилося тільки питання, де вони поділися. Це питання не давало спокою деяким з членів стрілецької ради.

Не дивниця, отже, що, коли наприкінці серпня 1921. року після дуже довгої перерви, стрілецька рада зібралася у Львові, це питання знову стало на порядок денний. Майже на початку зборів один із членів Ради з роздратованим заявив: «зі злочинцями стрілецького фонду не буду засідати в стрілецькій раді».

Це обвинувачення спрямоване було безпосередньо проти полк. Чмоли й Сушка.

Так справу знову поставлено було на порядок денний пленума ради. А пленум цього разу був численний. Зібралася понад десяток членів ради. Всі їхні прізвища відомі й будуть своєчасно оголошені в більшій моїй праці. Серед них були, між іншими, й полк. Отмарштейн та ген. Безручко.

Почалися дебати і, насамперед, почали боронитися обвинувачені.

Полковникові Чмолі повелася ця оборона зовсім легко. Він бездоганно довів, що до тих грошей стрілецьких він і не дотикався.

Інакше було Сушкови.

Боронячися від тяжкого обвинувачення, Сушко на тих самих зборах ради раз-у-раз плутався в своїх поясненнях та дав таких три неоднакових пояснення, де ті 2000000 карб. поділися, вірніше, як вони пропали:

1. Спочатку він заявив, що коли українському та польському військові довелося залишити Київ, то він, Сушко, лишив ці гроші на схованці в Києві, на вулиці Маріїнсько-Благовіщенській № X. Одначе, це Сушкове пояснення одразу ж спростував Чмола, заявивши, що він таке пояснення від Сушка вже чув раніше та що, одержавши його, подався на Сівіцьку Україну, добрався до Києва, одвідав тих людей, що їх йому вказав Сушко, але грошей тіх там не знайшов, бо **їх там ніколи й не було.**

2. Тоді Сушко подав нове пояснення про пропажу тих стрілецьких грошей. Коли, говорив він, літом 1920 р. армія наша відходила від Києва, більшовики в бою під К. захопили обоз його бригади, а з ним і ті стрілецькі гроші. Але тут же, на зборах ради, йому було доведено, що ніякого обозу тоді в нього більшовики не захопили.

3. Припертий до муру, Сушко, нарешті, подав цілком нове пояснення про пропажу стрілецьких грошей, а власне, відступаючи від Києва, він передав ті гроші поручникові польської армії, що був звязком при 6. стрілецькій дивізії, з тим, щоб

цей віддав їх у Львові Сушковій дружині, яка мала б то переховати їх у знайомих на вулиці «На Бойках» № X.

При цьому кидалося ввічі, що всі ці пояснення Сушкові вщерть були переповнені крутіством та брехнею.

Дальше обговорення справи серед таких обставин ставало абсолютно недоцільним. І рада вирішила доручити розслідування пропажі стрілецького фонду колегії з трьох осіб. До цієї слідчої комісії вибрано було, між іншим, і Отмарштейна.

Але обставини склалися так несприятливо для всіх членів колегії, що слідча комісія не спромоглася розпочати своєї праці. Серед тих обставин не малу роль відіграло й листопадне повстання—спочатку приготування до нього, його переведення, а по ньому — інтернування повстанчої армії по таборах.

І тільки тоді, коли на провесні 1922 р. Отмарштейн вирішив виїхати на сталий побут до Бесарабії, питання з розслідування пропажі стрілецького фонду стало знову актуальним, бо Отмарштейн мав звичку всяку справу, яку йому було доручено, доводити до кінця. Але й цього разу два других члени слідчої комісії не мали фізичної чи політичної змоги взяти участь у роботі комісії. Так, напр., член тої комісії, Д., працював над правничими науками, поспішаючи скінчити львівський університет.

Тоді Отмарштейн вирішив своїми власними силами перевести розслідування справи.

І то тим більше, що йому для полегодження різних справ перед від'їздом до Румунії все одно доводилося їхати до Варшави і, навіть, до Каліша, де знаходився наш ген.-штаб. А недалеко від Каліша, в Щепіорні, жив і сам обвинувач енцикліки, Сушко, його дружина Христина, на яку він покликався у своїй 3-му поясненні та інші свідки в цій справі.

Зібравши весь матер'ял, що стосувався до справи пропажі стрілецьких мільйонів, перепитавши де-яких осіб у Львові, що посередньо або безпосередньо причетні були до цієї справи, Отмарштейн вирушив у дорогу, спершу до Варшави, а потім і до таборів.

Отже, дійсною метою його приїзду до Щепіорнівського табору був розслідування пропажі-покражі решти стрілецького фонду. Цю мету він затаював від усіх таборян, оповідаючи їм, що, ніби-то, приїхав писати спогади про 2. дивізію січових стрільців. Але Сушко з першого дня Отмарштейнового появилення в таборі знав про цю неприємну мету. Як член стрілецької ради та як учасник осіннього пленуму її, на якому вибрано було слідчу комісію, повинен був знати, або, що-найменше,

здогадуватися, чого саме приїхав Отмарштейн до Щепіорна, і генерал Марко Безручко, Сушків приятель. Му-сіли дізнатися про цю мету й ті свідки, на яких покликався Сушко у своє виправдання та яких переслухував Отмарштейн...

Отже, тепер ясним, як в день, став нам і те, які документи привіз із собою Отмарштейн до Щепіорна та яку «історію» списувалося тоді протягом трьох днів, 30. квітня та 1. і 2. травня 1922. року.

Таким чином, мотивом доконаного Сушком замордування полковника Ю. Отмарштейна було, як знищення Отмарштейна, живого свідка події, що «компромітувала Сушка в минулому й на майбутнє та могла стати для нього небезпечною в його військовій або політичній кар'єрі» (Куценко), так і заграбовання тих документів, у яких та подія була запротокольована.

Натурально річ, що Сушко в своїй книжці малює історію з пронажою стрілецького фонду, як цілком звичайну, сказати б, безжурну подію, в якій він не раз довершив навіть героїські діла.¹⁾

Але з попереднього ми досить уже пізнали ціну Сушковим оповіданням, повним безсоромної брехні.

Слово в цій справі тепер належить живим членам слідчої комісії та членам стрілецької ради, що були присутні на пленумі в серпні 1921. року.

Що-правда, я не покладаю великих надій на мужність усіх учасників того пленума, одначе, глибоко певен у тому, що хоч де-які з них належать до тих людей, «кого в бій ще манить», у бій за правду, за остаточне й без'оглядне висвітлення справи Отмарштейнового вбивства. Вони мусять озватися!

Та Сушко добре розуміє, що самих його теревень про його формальну службу непричетність до грошей стрілецького фонду, занадто мало, щоб переконати всіх!

І тому він кличе бідолашного Коновальця на свідка... Він опубліковує в своїй книжці листа від останнього²⁾, що має, наче б то, спростувати от-ту історію зі стрілецьким фондом, про яку ми оповіли вище.

Для Коновальця самого, та й для Сушка теж, було б далеко краще, коли б той лист взагалі не побачив денного світла.

Бо про що, власне, в тому листі говориться? Що має він довести?

1) Сушко, стор. 66—70.

2) Сушко, стор. 69—70.

У своєму листі, ніби - то, писаному в 1929. році, Коновалець силкується ствердити такі факти:

1) що Коновалець сам звернувся до Отмарштейна— і то саме тоді, коли Отмарштейн не тільки вирішив їхати до Бесарабії, але й вже зібрався їхати до Варшави для полагодження всяких справ, зв'язаних з переїздом до Румунії — з пропозицією заїхати до Щепіорна, щоб спільно з Сушком та іншими С.С.-ами опрацювати Мемуари.²⁾

2) що ніяких спеціальних доручень він, Коновалець, Отмарштейнові не давав та що ніякої розмови між ним та Отмарштейном про переведення якогось слідства у справі стрілецького фонду не було; і

3) що він особисто переконався про надзвичайно приязні взаємовідносини між Сушком та Отмарштейном, які поглибилися — скріпилися після повстання 1921. року.

Що до пунктів першого та третього з того листа Коновальцевого, так я на них спинятися не буду, бо про їхній зміст було вже досить сказано принагідно на попередніх сторінках та докладніше буде про них мова у другій моїй праці, присвяченій тій самій темі, що й предлежача.

Та й до справи стрілецького фонду вони не мають ніякого відношення. Натомісць точка друга відноситься до цієї справи безпосередньо.

Але, що власне сказав у цій справі Коновалець?

Тільки те, що він не мав із Отмарштейном ніякої розмови про слідство в справі стрілецького фонду та ніяких йому спеціальних — очевидно в цій справі— доручень не давав.

Ніхто ніколи й не говорив і не думав, що переведення слідства мало відбутися з доручення пана Коновальця. Це доручення мала не одна особа — в даному випадку Отмарштейн — а слідча колегія з трьох осіб, і то мала від **Стрілецької Ради**.

Хитро складений от-той лист панів Коновальців, але він не тільки-що не допомагає Сушкові в його прикрому становищі, але ще й шкодить самому «отаманові».

Бо крайня пора, пане отамане, перестати в таких важних національних справах, як от замордування полк. Отмарштейна та пронажі стрілецьких грошей, хитрувати й тільки хитрувати!

Крайня пора — бо трохи згодом, може, вже буде запізно!— заговорити вам чесною та правдивою мовою та перестати от-

1) Це — неправда. Акти, арк. 35, стор. 1.

такими листами покривати злодія та убійника, Романа Сушка.

Замість того, щоб писати того немудрого листа, краще було б розказати докладніше про стрілецький фонд!

Я пропоную Вам у «Розбудові Нації» озватися в цій справі, напр., **«Причинками до історії стрілецького фонду».**

При цій нагоді я дозволю собі подати Вам і програм для тих «Причинків»:

1. Повстання стрілецького фонду та його мета;
2. З яких джерел припливали до нього гроші;
3. Яка сума перейшла через нього загалом;
4. На які національні справи й скільки було з нього витрачено;
5. Де поділися тих 2000000 карб., що неправно опинилися в Сушкових руках та що їх Сушко не віддав стрілецькій раді;
6. Що було зроблено, щоб ці гроші повернути;
7. Чи було на пленумі стрілецької ради в серпні 1921. р. обрано слідчу комісію для висвітлення пропакі 2. міл. карб.;
8. Кого було до комісії тієї обрано;
9. Що зробила слідча комісія;
10. Чому після смерті члена комісії, полк. Отмарштейна, Ви, як голова стрілецької ради, нічого не зробили, щоб безоглядно висвітлити справу з пропакією стрілецьких грошей, бо хто-хто, а Ви знали від дружини Сушкової ще 4-5. травня 1922. року, що українська таборова старшина вважає Романа Сушка за Отмарштейнового убійника ¹⁾ та могли додуматися, який тут є зв'язок між цим фактом та розслідуванням, що мав Отмарштейн перевести в справі пропакі - покражі стрілецьких грошей через Сушка і т. п.

Коли Ви в «причинках» тих будете писати тільки правду, щирю, хоч би й дуже гірку для Ваших приятелів і, може, «поприятимів», Вам нема чого й нема кого боятися!

За таку правду Вам багато пробачиться!

Інша річ, коли Вам такої правди, з тієї або іншої причини, не вільно писати. Тоді краще мовчіть, як і досі мовчали!

Але одно повинні Ви запам'ятати та до кінця віку свого не забувати:

Народні гроші треба не тільки вміти брати, але за ніх слід уміти й відповідати.

Таким чином, тепер ми знаємо, чому Сушко замордував полковника Юрія Отмарштейна.

¹⁾ Акти, арк. 97—98.

V. КОНТР-РОЗВІДЧИК ЧЕБОТАРОВ ТА ЙОГО «КАТ», ХОРУНЖИЙ ВОЛОДИМИР КРАВЕЦЬ!

Тепер нам лишається розглянути славне Сушкове «викриття убійника»...¹⁾

Це його «викриття» коротко зводиться до того, що я був організатором злочину, а безпосереднім його виконавцем був підлеглий мені хорунжий з Охорони Головного Отамана, на прізвиське Кравець Володимир (не псевдонім!) на думку Сушкового, знаний між таборянами, як «кат Чеботарова», що «мав повне довірря» у мене, тоб-то, був моїм агентом.

А як — нема такого розділу чи сторінки, де б Сушко цього не повторював — був «начальником контр-розвідки»,²⁾ отже, й мусів мати всяких агентів, мушкетерів і жінок... Одним із агентів тієї контр-розвідки мав бути в мене і той хорунжий Кравець...

«Присадкуватий» та «малий ростом»... жив у Калішському таборі...

Зовсім такий, як той гіпотетичний злочинець, якого Сушко вишукав, ніби-то, в актах польського слідства!

Адже ж ми чули від нього, що судово-слідча комісія, нібито, «виміром вистрілу» встановила низший від середнього зріст злочинця.³⁾

От тільки те, що Кравець жив у Калішському таборі, трохи де-що не згоджується з тим фактом, що його нам **сам же Сушко** подав, а саме, що судово-слідча комісія встановила, що сліди злочинця після доконання душоубства вели впрост на територію щепіорнівського табору. Кожній розумній людині ясно було, що, доконавши злочин, злочинець мусів поспішати швидче **до дому**, що, отже, він жив у таборі № 5, та всього добре не продумавш, хоч би й за тіх десять років, що потрібні були Сушкові на те, щоб скласти своє «свідоцтво».

Але Сушко має, ніби-то, й інші докази до того, що убійником Отмарштейновим був саме Кравець.

Він каже, що його «розшуки по слідах підкови» від взуття злочинцевого виявили, що «власником черевиків з підковою» був саме Кравець.

Чому й як ті славні «розшуки» Сушкові довели його до Кравця, це лишається його секретом, бо ніяких доказів

1) Сушко, стор. 46—47.

2) Сушко, стор. 34—35.

3) Між іншим, коли б це було не вигадкою, а правдою, то цей низький зріст дуже пасував би й до самого Сушка. М. Ч.

тому він у книжці своїй не подає. Очевидно, що він їх не має та й ніколи не мав.

Натомісць, я маю непохитні докази, що це обвинувачення Кравця становить нову безсоромну Сушкову брехню, цього разу особливо ганебну й особливо підлу, бо стосується вона до людини померлої, яка не в стані вже сама боронити свою честь.

Сушко з приводу цього свого «викриття убійника» на стор. 46. своєї книжки пише таке:

„З тими відомостями зголосився я до слідчого судді в Каліші... Я був схвильований відкриттям... Я зробив у судді зізнання до його розпорядимости... і відійшов...”

Тут нема а ні слова правди!

Польський слідчий допитував Сушка тільки три рази: 10. травня (акти, арк. 39—41), 13. червня (акти, арк. 89—93) та 17. червня під час огляду території коло майстерень амер. т-ва, коло діри, яку Сушко вибрав Отмарштейнові для виходу з табору (акти, арк. 94, ст. 1 і 2). Під усіма трьома протоколами цих Сушкових зізнань є його власноручний підпис. Але ані в одному з них нема навіть згадки про Кравця, чи якогось іншого убійника Отмарштейновогo, якого, ніби-то, викрив Сушко.

Од початку й до самого кінця усе він вигидає, про все збрехав.

Та Сушко — бо дуже вже немудрий! — звичайно до кожної своєї брехні раз-у-раз додає все нові й нові брехні...

Так — і в справі з небіжчиком, В. Кравцем.

Сушко каже, що його зізнання у слідчого судді про Кравця, як про викритого ним убійника сполохало та спонукало Кравця втікти раптом з калішського табору та.. вступити на службу... вахмістром до польських уланів... Натурально, одержати цю службу допоміг йому не хто інший, а тільки його шеф, «начальник контр-розвідки», Чеботарів, Що-найменше, півтора роки служив Кравець «при тих польських уланах»... А, може, й досі ще служить там...

Так пише Сушко в невеличкому розділі своєї книжки: «Викриття убійника».

Зрозуміла річ, що після того, як польські акти спростували попередню брехню Сушкову про Кравця, можна було б і не спинятися на цій новій його брехні. Бо, коли не правда тому, що Сушко в місяці червні 1922 року виявив перед слідчим Кравця, як убійника, то не однаково хіба для нас, чи виїхав Кравець з Калішського табору, хоч би навіть і в червні місяці, а чи ні. чи служив він за вахмістра при польських уланах,

а чи ні. Адже ж чесному та незаплямованому інтернованому старшині вільно було виїздити з табору, коли схоче, та служити, де йому до вподоби буде, хоч би навіть і вахмістром при польських уланах!

Але ця нова брехня Сушкова становить такий цинічний наклеп на померлого, що вже це одне змушує мене спинитися на цьому наклепі трохи довше.

Цей наклеп складається з трьох частин: 1) я був начальником контр-розвідки, 2) Кравець був одним з агентів цієї установи та 3) виявлений Сушком перед слідчим, як убійник Отмарштейнів, Кравець утік з табору, а я допоміг йому вступити до польських уланів за вахмістра, де він служив **навіть ще при кінці 1923 року.**¹⁾

Перше, ніж розглянути кожну з цих точок, мушу сказати кілька слів про самого Кравця.

Ледве чи на обидва табори інтернованих, а то, може, й на всю українську армію можна було знайти козака чи старшину, низшого на зріст од Кравця, хорунжого з Охорони Головного Отамана. В Охороні служив він од часу її зформування. Охорона була звичайною стройовою частиною й тому, не зважаючи на її вузьке призначення, брала участь в дуже багатьох випадках нашої збройної боротьби. Хорунжий Кравець був пересічний український офіцер, але чесний, національно-свідомий та хоробрий. Багато-тяжкого лиха зазнав він од большевиків, коли змінлива фронтова доля, часом, кидала його в їхні руки. Був він і в «чека» та скоштував там усяких тортурів. І це наклало на нього тяжкий відбиток, так що під час остаточного інтернування нашої армії в листопадні 1921. року, Кравець був уже незвичайно зденерованою, якоюсь заляканою істотою, що завжди, наче, чекала на якесь лихо, боялась нападу та озиралася на всі боки...

Кравець був фаховим музикою, як і багато інших українських старшин навіть вищої, ніж він, ранги — полковники, сотники і т. д. Національна свідомість та потреба боронити свій край від ворога перетворила цих музик на бойових старшин нашої національної армії.

Чимало горя та злиднів зазнав Кравець, як і безліч інших старшин та козаків, по різних таборах Польщі...

Все це вкрай зруйнувало Кравця фізично, а до всього, він, що й з роду не відзначався силою та здоров'ям, захворів на сухоти. Хворів він довго і, нарешті, помер в Українській Станиці 18. жовтня 1930. року та похований був 21.10. на українському цвинтарі в Щепіорні...

¹⁾ Сушко, стор. 46.

От-цього то Кравця й зробив Сушко за підручного ката в Чеботарова, за убійника Отмарштейнового! І то тільки в році 1933, через три роки після Кравцевої смерті! Певне тому, що що-йно недавно довідався про його смерть...

Перехожу тепер до окремих точок Сушкової книжки, зв'язаних із цим його «викриттям убійника».

Отже, Сушко заявляє, що я мало не весь час моєї служби в українській армії був начальником контр-розвідки, або ж служив у ній.

Я не буду шукати в Сушковій книжці якихсь доказів до справедливості цього його твердження. Їх він не має та, взагалі, не може мати, бо це його твердження є, як і все інше в його книжці, свідомою брехнею.

Дійсно в 1919. році, і то дуже короткий час, (з березня до середини липня) стояв я на чолі контр-розвідки Дієвої Армії.

Уступив я з тої посади тоді, коли був призначений на команданта тилу Дієвої Армії. У. Н. Р.

З того часу я ніколи більше, не тільки що не служив у контр-розвідці чи навіть просто в розвідці, але навіть відношення ніякого до них не мав.

І обов'язком Сушковим, а не моїм є довести протилежне. Та, проте, щоб полегшити йому це завдання, я наведу факти, які він мусить спростувати.

Після мене за начальника контр-розвідки «Дієвої» був Сіманцев, а після нього — Павловський. На Павловському й скінчилася контр-розвідка.

Так само, коли нашу армію було інтерновано по різних таборах у Польщі, я ніколи не мав ніякого відношення до розвідчих чи контр-розвідчих органів, своїх чи чужих.

І в цьому випадку не моїм, а Сушковим обов'язком є довести протилежне. Але й тут я наведу факти, які Сушко теж мусить спростувати.

Кожна, більша чи менша, українська військова частина мала свій контр-розвідчий апарат. Як і для яких цілей уживали командири тих частин цей апарат, про це можна було б написати цілі томи. Наведу один приклад з небіжчиком Отмарштейном. Коли він, відвідавши 29.IV. 1922 р. н-ка ген.-штабу, ген. Петрова, пішов до Щепіорна, ген. Петрів — а не Чеботарів — через начальника розвідки ген.-штабу наказав підлеглому їй начальникові контр-розвідки 6. дивізії (командир ген. Безручко), сотн. Комарівському стежити за Отмарштейном, з ким він бачиться та про що говорить. Чому й для чого це було потрібне?!...

Так, напр., ген. Безручко мав контр-розвідку на чолі з уже згаданим Л. Комарівським ¹⁾, ген. Янченко, командир 4. київської дивізії, мав за начальника контр-розвідки М. Бутельського ²⁾, ген.-інспектор української армії, ген. Удовиченко мав за начальника контр-розвідки сотн. В. Розвадівського ³⁾ і т. д. Навіть командири бригад та окремих полків мали свою контр-розвідку. Мав таких контр-розвідчиків і Сушко, хоч у тому й не признається...

На чолі контр-розвідки «всіх груп інтернованих» фактично стояв той самий В. Розвадівський, як він сам заявив про це на допиті в польського слідчого 30. травня. Користуюся тут з нагоди, щоб на підставі актів польського слідства, спростувати одну з брехень Сушкових про мене, наче б то я був за начальника контр-розвідки, а Розвадівський тільки за мого помішника.

Але, з поміж усіх військових частин тільки, може, одним одна частина не мала контр-розвідки. Такою частиною була Охорона Головного Отамана, за командира якої був я.

Таким чином, не маючи власної контр-розвідки, не міг я мати й відповідного апарату та агентів, однаково жінок та муштин. Очевидно, що не міг з тої причини бути за мого агента й хорунжий Кравець.

Тому твердження Сушкове, що я був за начальника контр-розвідки, а Кравець за мого «ката» треба вважати за нахабну брехню, а супроти небіжчика Кравця за підлий наклеп на померлого, і вже через це одне, беззахистного, чесного українського офіцера.

Але далеко гірше стоїть справа з другим обвинуваченням Сушковим, а власне, що хорунжий Кравець, ніби-то, втік із табору (калішського) та вступив за вахмістра до полку польських уланів у червні місяці, і то втік раптом, через два дні після того, як дізнався, що Сушко, будім то, виявив його перед слідчим суддею, як Отмарштейнового убійника.

Отже, насамперед, Кравцева служба в польських уланах.

Щоб висвітлити це питання, треба торкнутися до одної, може й сумної, але цікавої сторінки з історії нашої армії після інтернування її в таборах.

Зробити це можемо тут, через брак місця, тільки в коротких загальних рисах.

Життя за таборовими дротами, серед лихих матер'яльних умов та ще й без усякої регулярної праці, надзвичайно зле відбивалося на інтернованому козацтві, деморалізувало його та

1) Акти, арк. 66, стор. 2. 2) Акти, арк. 81, стор. 2.

3) Акти, арк. 77, стор. 2.

тим розкладаю всю армію. Треба було якось боротися з цим лихом.

І от в цей час у командира Окремої Кінної Дивізії, ген. Омеляновича - Павленка (молодшого), повстала в 1921. році думка добути для частин своєї дивізії якусь працю при польській армії, в якій після демобілізації бракувало робочих сил. У вересні 1921. року йому пощастило цю свою думку зреалізувати, і частини Окремої Кінної Дивізії стали за певну плату на роботу при окремих полках польської армії Д. О. К. (Довудство Окренжне Корпусу) в Кракові.

За прикладом ген. Павленковим пішли й командири інших частин. Так, напр., полк. Дяченко знайшов роботу для своєї частини, І. Полку Чорних Запорозжців («чорношличників») при І. полку польських шовлієрів у Варшаві. А частина Охорони Головного Отамана, біля 400 душ, знайшла собі працю при будові залізничної колії, в Бродниці.

Чутка про цю приватну акцію наших командирів розійшлася по всіх таборах, де перебували наші інтерновані. Окремі козаки та старшини заходилися й самі, на власну руку, шукати праці при польських частинах. А, до того, ще й командири окремих польських частин почали вербувати потрібних собі фаховців серед наших інтернованих, бо останні зарекомендували себе за добрих та сумлінних робітників. Так, напр., 7. дивізіон кінної польської артилерії (Д. А. К.) шукав для себе по таборах, де були інтерновані частини нашої армії фахових музиків.

На такій праці опинилося нашого козацтва та старшин яких зо дві тисячі, а, може, й більше. Козацтво повеселішало, одяглося, підгодувалося та де-що й грошей заробило. Ця праця тривала, приблизно, до 1925. року.

На таку працю пішов і хорунжий Кравець. Як музика з фаху, опинився він **контрактовим музикою** при 25. полку польських уланів, що стояв у м. Сідльцях. Почувши про змогу мати заробіток, він, **без мого відому й згоди** — бо мене в той час не було в таборі — поїхав 12-13. липня на працю. Ось витяг з його листа до мене:

„14.VII.22 р. Доброго здоров'я, Вельмишановний пане полковнику. Я дуже вибачаюсь, що не почекав Вашого приїзду, ало мусів, бо не мав би більше такого випадку, коли б не поїхав в цей раз.

Зараз знахожусь в 25 полку уланів польських, що стоїть в м. Сідльцях. Дуже приємно тут, що не бачиш таборових дротів. Умова, в якій я перебуваю, дуже приємна, граю в оркестрі; щодня граємо в парку від 7 до 11 години вечора, а ранком до обіду заняття і решта часу вільна. Тепер у мене поки що може залишитися в місяць 4000 марок чистого заробітку” і т. д.

Але в тому полку він пробув дуже недовго, бо наприкінці вересня він опинився знову в Каліші, звідки одержав я від нього листа, датованого 29. вересня того-ж року. В тому-ж Каліші жив він по тому з перервами до самої своєї смерті.

Такими самими фаховими музиками при польських частинах, як от Кравець, були того самого часу й інші українські старшини, напр. підполк. Кустовський з Запоріжської дивізії, сотник Пастернацький зі Штабу Дієвої Армії і т. д.

На інших фахових посадах при польській армії, як окремі особи, працювали генерали, полковники, сотники, як от, напр., при штабі Д. О. К. 7. ген. Кульжинський, підполковники Стасенко, Голуб, Василів та інші. Серед них, між іншим, був і один зі стовпів українського націоналізму, пан сотник Сціборський...

Тепер ми можемо коротко зробити підсумок з попереднього загального розгляду справи:

1. Я був командиром Охорони Головного Отамана, що не мала при собі ніякої розвідки чи контр - розвідки.

2. Я не був ніколи начальником якоїсь контр - розвідки в таборах інтернованих.

3. Хорунжий Кравець служив старшиною в Охороні Головного Отамана і не був ні агентом мові неіснуючої контр - розвідки, а ні моїм «като́м».

4. Хорунжий Кравець з табору не втікав, а виїхав з нього легально, і то не раптом після вигаданого через Сушка зізнання про викриття убійника перед слідчим (яке могло відбутися тільки до 17. червня, коли слідчий в останнє допитував Сушка), а сливе через місяць по тому.

5. Хорунжий Кравець вступив на службу до 25. полку польських уланів по вільному найму, не як вахмістр на стройовій службі, а як фаховий музикант при полковій оркестрі.

6. Цю службу він знайшов сам, не тільки без мові допомоги, але, навіть, і без мого відому.

7. На цій посаді фахового музиканта він прослужив менше, ніж три місяці.

Що ж маємо наприкінці сказати про це Сушкове «викриття убійника»?

Хіба тільки одне:

Так цинічно та підло брехати може тільки убієцьник Полковника Юрія Отмарштейна, Роман Сушко.

VI. ГРОМАДСЬКИЙ СУД ІДЕ!

Тільки тепер, на дванадцятому році з дня наглої смерті Полковника Ю. Отмарштейна, починається Громадський Суд. Він має принести остаточне висвітлення трагедії, що сталася 2. травня 1922. року.

Натуральна річ, що темні політичні сили за всяку ціну силкуватимуться потопити всі чесні заходи до досягнення цієї громадської мети і тих людей, що до неї прагнуть, в брудному болоті інсинуацій.

Їхнє ремесло, шпіонаж та контр-розвідка за велику чи дрібну плату, ремесло, з якого вони живуть політично й матер'яльно вже протягом багатьох років, змушує їх, в оборону «надбаних прав», до такого поступовання. Тут мають силу і рішення — не політичний резон національних інтересів, а тільки біологічні закони дарвінізма — шкурні, суто - матер'яльні інтереси певної кліки.

Я приготований до того болота інсинуацій, що раз-у-раз плине з політично-убогого на чисті води резервуару увіствів, націоналістів і т. д. та затроює наш національно-визвольний рух.

Ще в минулому році, коли я силкувався передати свій заклик до громадського суду чести якомусь представникові УВО чи ОУН та мав у цій справі довшу розмову з паном Ф., останній, коли категорично йому заявив, що буду рішучо боротися проти наклепів увістовських, відповів мені, що тоді вони, увісти, широко пускають поголоску, ніби-то я роблю те з наказу поляків і т. д.

І тепер, коли лише появилася оповістка в українських часописах про «Мою відповідь...», з якої видно, що я обвинувачую Сушка в замордуванні Отмарштейна, я вже чую раз-у-раз наклепи з боку людей, що на боротьбі двох народів, польського та українського, нечистими руками та азефськими методами наживають собі грошенята — долари, марки, корони, літи і т. п.

Та й сама книжка ця дасть, ніби-то, ще більше підстав от-тим дурисвітам дурманити голови читачів отрутою безглузких обвинувачень на мою адресу. На кожному кроці в ній читач надібує слова: польське слідство, польський слідчий, польські акти.

Але в тому винен сам Сушко.

Це він порадив читачам звернутися до актів польського слідства.

Я міг би для цієї праці користуватися і з актів українського слідства, тільки винятково, для доповнення, удаючися до матеріалів польських.

Але Сушко не повірив українським актам. Бо вони в моїх руках. Бо до них кожному можна достатися, як то було, напр. з Я. Чижом, та перевірити кожне Сушкове слово. Вони не підроблені, не пофальшовані. І кожен може в цих оригінальних актах побачити власноручні підписи Сушкові, Безручкові та інших свідків, скріплені до того ще й власноручним підписом нашого слідчого, В. Дем'яненка.

Натомісць, він повірив польським актам, що знаходяться в руках польських органів справедливості.

І тому мусить він нести всі наслідки тієї своєї віри.

Він на ті акти покликався, він їх радив усім цікавим.

І нема а ні моєї, а ні чиєїсь іншої провини, коли ті акти одноголосно промовляють проти Сушка.

Що правда, Сушко може сказати, що ті акти у цій своїй праці я пофальшував.

Але, хоч сказати і все можна, та треба ж сказане й довести.

Супроти цих можливих закидів Сушкових я заявляю:

Я зобов'язуюся подати перед громадським трибуналом докази непофальшованості тих актів у моїй праці і то в такій бездоганній формі, що кожен член того трибуналу матиме змогу на власні очі пересвідчитися у власноручності підписів під тими зізнаннями ріжних свідків, на які я покликаюся.

Таким чином, громадський суд над убійником Сушком починається.

Що правда, це буде не той громадський «честивий» суд, на який, ніби-то, так довго «чекав» Сушко, але від якого він і вся головна «команда» УВО мовчки відмовилася, скоро я запропонував його публічно.

Це буде суд нації, суд національно-свідомого українського громадянства на всій земній кулі над убійником Сушком.

Обвинувачення зформульоване. Воно згучить так:

«В ніч з другого на третє травня 1922. року інтернований в щепіорнівському таборі, Роман Сушко, замордував Полковника Генштабу Української Армії, Юрія Отмарштейна, стрілом ззаду в голову, при чому доконав це душогубство з зарані надуманим наміром та пограбував у замордованого документи, що тяжко компромітували його, Сушка».

Тепер слово належить обвинуваченому. Ніхто не може і не сміє відмовити йому слова в обороні своєї честі, і то тим більше, що на стор. 39. своєї книжки він впевнено каже, наче б то він «все і всюди, в разі потреби, зможе вказати свою непричетність до вчинку». Він **мусить**, отже, цю свою непричетність вказати!

Чимало фактів промовляє про те, що Сушко мусів мати спільників.

Чи ті люде належали до категорії свідомих допомогачів, чи до несвідомого знаряддя в руках Сушкових, це питання тут має значіння другорядне.

Отже, по Сушкові слово належить усім тим, хто об'єктивно чи суб'єктивно, свідомо чи несвідомо, вільно чи не вільно прислужився убійникові Сушкові при доконанню того душоубства.

Вони повинні негайно забрати слово в справі замордування Отмарштейна, щоб потім не було вже запізно.¹⁾

Бо їхнє уперте мовчання, однаково, чим би мало воно бути подиктоване, свідчитиме перед цілим нашим національно-свідомим світом тільки про те, що вони, не лише об'єктивно, сказати б, збігом випадкових, для убійника щасливих, обставин, опинилися в ролі його несвідомих допомогачів, а й суб'єктивно, своїм розумом і серцем, допомогали убійникові Сушкові довершити страшний злочин 2. травня 1922. року.

Нарешті, в справі замордування Отмарштейнового мають забрати слово на цьому громадському суді і всі ті свідки, що не завжди зізнавали повну правду перед слідчою владою,²⁾ а особливо ті свідки, на яких покликається Сушко.

Що правда, багато з поміж останніх вже померло, а ще більше зазначено їх тільки ініціалами, так, наче б то, фігурувати їм в ролі свідків по боці Сушковому в справу не безпечною. Зрозуміла річ, серед цих останніх є багато чичиковських «мертвих душ». Але реально-існуючих з них зовсім не тяжко розшифрувати на підставі актів обох слідств, українського і польського.

Всі ті — реально-існуючі — свідки повинні сказати всю правду.

Тепер ніхто не сміє мовчати.

Настав час виконати кожному свій обов'язок перед історією та нащадками.

¹⁾ В моїй праці „Моя відповідь...” має бути розділ 8. „Сушко-убійник, а хто спільники?” М. Ч.

²⁾ Бо були тероризовані злочинцем. Дивись „Моя відповідь”, розділ I. Слідство. М. Ч.

Найбільшою бо ганьбою для всіх, хто бо-дай щось знає в справі трагедії 2. травня, а проте мовчатиме, буде, коли ті нащадки з призи́рством і огидою скажуть про ніх:

«То були люде, боягузливі та безчесні, фальшнівi патріоти та зрадливi товариші, що не зважилися на сміливе слово правди і справедливості супроти бездоганного лицаря - патріота, світлої пам'яті Полковника Юрія Отмарштейна, нашого незабутнього товариша у спільній боротьбі за ВЕЛИКУ, СОБОРНУ І САМОСТІЙНУ УКРАЇНСЬКУ ДЕРЖАВУ».

Так, Суд Громадський починається...

Тенер його вже ніхто і ніщо спинити не може...

І, хто знає, може шляхом того Суду Грамадського ми дійдемо не тільки до остаточного викриття убійника Отмарштейнового, але й до виявлення того більшого українського Азефа, що його дух так виразно весь час вітав у історичному самбірському процесі, навколо дрібненького українського Азефа, Романа Барановського з Коломійського повіту, що за 200. золотих місячно продавав нашу фанатично-патріотичну молодь, провокуючи її на нерозважні діла...

З М І С Т

	Стор.
ОД ВИДАВНИЦТВА	4
ЗАМІСЬ ПЕРЕДМОВИ	5
I. ЧОМУ УКРАЇНСЬКА СТАРШИНА ВВАЖАЛА РОМАНА СУШКА ЗА УБІЙНИКА ПОЛКОВНИКА ОТМАРШТЕЙНА	10
II. СУШКОВА РЕГАБІЛІТАЦІЯ	13
1. „Побратими”	14
2. Приїзд Отмарштейнів до Щепіорнівського табору	15
3. Оселився в „побратима”	16
4. Чого приїхав Отмарштейн до табору?	19
5. Раптовий од'їзд Отмарштейнів з табору	22
6. Чому Отмарштейн вийшов з табору не через головку бра- му, а через дірку в дротах?	25
7. Чи встиг би Отмарштейн достатися вчасно до потягу?	30
8. Сушко виряджає Отмарштейна в останню подорож	31
9. Отмарштейна вбито	37
10. Сушкова „несподівана знахідка”	38
11. Польський слідчий суддя в таборі	39
12. Раптовий од'їзд Сушкової до Львова	43
13. Поліцейний пес кидається на Сушка	46
III. СУШКО ВЕРЕТЬСЯ САМ ДО СЛІДСТВА	49
1. Дві таємничі постаті — два убійники	51
2. Убійник покрав таємні документи	56
3. Моя розмова з Сушком 27. травня 1922. р.	64
4. Жінки — контр-розвідчиці	66
IV. ЧОМУ СУШКО ВВИВ ПОЛКОВНИКА ОТМАРШТЕЙНА?	67
V. КОНТР-РОЗВІДЧИК ЧЕБОТАРІВ ТА ЙОГО „КАТ”, ХОГУШНИЙ ВОЛОДИМИР КРАВЕЦЬ	76
VI. ГРОМАДСЬКИЙ СУД ІДЕ!	83

Спостережені друкарські помилки:

Стор.	Ряд.	надруковано:	слід читати:
5.	21. згори	який	який,
6.	13. „	нейтральних,	нейтральних —
6.	2. знизу	(„Січ”)	„Січ”
7.	28. згори	в 1919 році	в 1920 році
7.	35 згори	докази.	докази!
11.	11. „	поширною	поширеною
14.	11. „	страху	„страху —
15.	12. „	чернових	червоних
15.	3. знизу	1)	3)
16.	43. згори	встромляти	„встромляти
17.	1. знизу	с ра	сара
19.	26. згори	Отмарштейн приїхав до табору” з метою	Отмарштейн приїхав до табору для складання згаданих мемуарів, зазначивши лише, що Отмарштейн прибув до Щепіорна” з метою
20.	30. згори	зберіг до тепер	зберіг дотепер,
23.	19. „	І. травня	І. травня,
29.	18. „	північно-західньому	північно-східньому
33.	8. знизу	як	яка
36.	17. згори	дірку	дірку
36.	37. „	Осадчий 5)	Осадчий 5) —
39.	2. „	Мічневич	Міхневич
39.	7. „	теплої	темної
41.	10. „	отворене 1)	отворене” 1) —
42.	7. згори	До самого	20 До самого
43.	11. „	їдуть	їдуть
44.	26. „	безпосередньо	безпосередньо
45.	11. знизу	льдське	людське
50.	24. згори	велентя	велетня
56.	6. „	патизан	партизан
61.	12. „	клямки!	клямки! —
61.	20. знизу	Отаман	Отаман
62.	21. згори	до	що-до
62.	25. „	до	де
63.	20. „	на якні	на яких
63.	22. „	фонду	фонду,
67.	3. „	контр-розвідчи	контр-розвідчиця
69.	30. „	2000.000.	80 000.
71.	43. „	а власне,	а власне, що
72.	12. „	паднве	паднве
72.	31. „	поясненню	поясненню,
74.	5. „	пропажі	пропажа
75.	15. „	стрілецький	стрілецький
81.	9. „	ало	але
83.	12. „	відповідь	відповідь
86.	14. „	Грамадського	Громадського

В недовгому часі накладом видавництва «Правда» має вийти з друку книга:

МИКОЛА ЧЕБОТАРІВ.

„МОЯ ВІДПОВІДЬ УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙСЬКОВІЙ ОРГАНІЗАЦІЇ“

Ч. 2. ХТО ВБИВ ПОЛКОВНИКА ЮРІЯ ОТМАРШТЕЙНА.

ЗМІСТ: Передне слово. 1. Слідство. 2. Щепіорнівський табор інтернованих. 3. Полковник ген. штабу Української Армії Отмарштейн. 4. Приїзд Отмарштейна та перебування його в таборі. 5. Замордування Отмарштейна. 6. Таємна мета Отмарштейнового приїзду (розслід пропажі стрілецького фонду). 7. Хто вбив полковника Ю. Отмарштейна (розгляд різних теорій злочину). 8. Полковник Роман Сушко - убійник, а хто помішники? Додатки: I. Слідчі зізнання свідків: ген. М. Безручка, ген. І. Жилецький, полк. Сушка, Христини Сушкової, віце-комісара табору Тарновського, старшин: Максима, Кузьменка - Титаренка, Тобілевича й інших. II. Ріжні матеріали.

Книга має 15 аркушів великого формату та продаватиметься по всіх українських книгарнях.

Головний склад видання: Микола Чеботарів.

Warszawa, Wielka 19, m. 12, tel. 514-78.

Konto czekowe P. K. O. 28346.

Ціна золотих 7.—.

Книгарням знижка.

Готується до друку та з'явиться в продажі друга частина цієї книги такого змісту: 1. Справа розстрілу полковника П. Болбачана. 2. Процес Н. Мельника, В. Коваленка, Г. Лихолата й інших у 1925 році. 3. Моя служба в 2-му Відділі Українського Генерального Штабу У. Н. Р.